

Marit Ekne Ruud

Samlokaliserte boliger for personer med utviklingshemming - arealfordeling og bruk av fellesrom

NIBR

Norsk institutt for by- og regionforskning

Samlokaliserte boliger for
personer med
utviklingshemming
- arealfordeling og bruk av
fellesrom

Andre publikasjoner fra NIBR:

NIBR-rapport 2008:15	På vei til egen bolig. Evaluering av nasjonal strategi for å forebygge og bekjempe bostedsløshet 2005-2007
NIBR-rapport 2012:25	Boligsosial planlegging i det kommunale plansystemet
NIBR-rapport 2012:27	Boligens betydning for unge i en sårbar livssituasjon
NIBR-rapport 2012:28	Når skal jeg flytte hjemmefra? Erfaringer med boliganskaffelse for ungdom med utviklingshemming

Rapportene koster
fra kr 250,- til kr 350,- og kan bestilles
fra NIBR:
Gaustadalléen 21
0349 Oslo
Tlf. 22 95 88 00
Faks 22 60 77 74

E-post til
nibr@nibr.no

Publikasjonene
kan også skrives ut fra
www.nibr.no
Porto kommer i tillegg til de oppgitte
prisene

Marit Ekne Ruud

Samlokaliserte boliger for
personer med
utviklingshemming
- arealfordeling og bruk av
fellesrom

NIBR-rapport 2015:18

Tittel: **Samlokaliserte boliger for personer med utviklingshemming - arealfordeling og bruk av fellesrom**

Forfatter: Marit Ekne Ruud

NIBR-rapport: 2015:18

ISSN: 1502-9794
ISBN: 978-82-8309-073-4 (trykt)
978-82-8309-074-1 (elektronisk)

Prosjektnummer: 3233

Prosjektnavn: Arealfordeling og bruk av fellesrom i samlokaliserte boliger for utviklingshemmede

Oppdragsgiver: Husbanken

Prosjektleder: Marit Ekne Ruud

Referat: Rapporten handler om hvordan fellesrom i samlokaliserte boliger brukes, og om disse brukes i tråd med intensjonen. Et sentralt spørsmål er i hvilken grad bruken av slike rom er relatert til de kommunale tjenestene som utføres i boligen. Det settes også søkelys på arealfordelingen mellom private boenheter og fellesarealer.

Sammendrag: Norsk og engelsk

Dato: September 2015

Antall sider: 63

Pris: 250,-

Utgiver: Norsk institutt for by- og regionforskning
Gaustadalléen 21,
0349 OSLO
Telefon: (+47) 22 95 88 00
Telefaks: (+47) 22 60 77 74
E-post: nibr@nibr.no
<http://www.nibr.no>

Vår hjemmeside: <http://www.nibr.no>

Trykk: X-idé
Org. nr. NO 970205284 MVA
© NIBR 2015

Forord

Denne rapporten belyser tema om hvordan fellesrom i samlokaliserte boliger for personer med utviklingshemming brukes, hva som fremmer og hva som hemmer bruk, samt hvordan arealene er fordelt i boligene. Prosjektet er gjennomført av NIBR finansiert med kompetansemidler fra Husbanken. Rammene utgjør rundt 5 ukeverk.

Marit Ekne Ruud har vært prosjektleder og gjennomført prosjektet. Siri Nørve var prosjektleder i oppstartsfasen og har bidratt med kommentarer i underveis. Guri Mette Vestby har vært kvalitetssikrer av rapporten.

Studien er basert på erfaringer hentet fra pårørende for beboere og fra ansatte i tre samlokaliserte boliger. I tillegg er første del av studien en kunnskapsoversikt basert på de senere års forskning på feltet.

Vi vil rette en varm takk til de som har delt sine erfaringer med oss. Erfaringen har gitt innsikt i hvordan dagliglivet i samlokaliserte boliger fungerer og hvordan hverdagens rutiner knyttes til boligens utforming med private og halvprivate soner.

Oslo, september 2015
Guri Mette Vestby

Forskningssjef

Innhold

Forord	1
Figuroversikt	4
Sammendrag.....	5
1 Innledning.....	10
1.1 Bakgrunn og problemstillinger.....	10
1.2 Metode og gjennomføring.....	13
1.3 Analytisk / teoretisk tilnærming	14
2 Kunnskapsstatus.....	19
2.1 Ideologisk skifte innen omsorgspolitikken.....	19
2.1.1 Boligen knyttes til omsorgsfunksjoner.....	21
2.1.2 Ulike typer botilbud.....	22
2.1.3 Begrepet omsorgsbolig vs tanken om normalisering.....	23
2.2 Dagens boligsituasjon for målgruppen - bofellesskap dominerer	24
2.2.1 Diskusjon om antall boenheter.....	24
2.2.2 Økonomiske og faglige begrunnelser for større bofellesskap.....	26
2.2.3 Lokalisering av bofellesskap	28
2.2.4 Normaliseringstankegangen styrkes	29
2.3 Erfaringer med bofellesskap som boform.....	29
2.3.1 Sammenheng mellom bruk av fellesrom og antall boenheter.....	31
2.4 Oppsummering	33
3 Presentasjon av de tre prosjektene.....	35
3.1 Furukollen	36
3.1.1 Prosessen i prosjektet	37
3.2 Granlia	37
3.2.1 Prosessen i prosjektet	39
3.3 Eikebakken.....	40

3.3.1	Proessen i prosjektet	41
3.4	Oppsummering	41
4	Bruk og praksis	43
4.1	Organisering av de kommunale tjenestene i boligene	43
4.1.1	Ulike forventninger til tjenester	45
4.2	Hvordan brukes fellesrommene?	48
4.2.1	Kobling mellom bruk og fysisk utforming.....	55
4.3	Oppsummering	56
5	Avslutning.....	58
	Litteratur	62

Figuroversikt

Figur 3.1	<i>Furukollen</i>	37
Figur 3.2	<i>Granlia</i>	39
Figur 3.3	<i>Eikebakken</i>	41

Sammendrag

Marit Ekne Ruud

Samlokaliserte boliger for personer med utviklingshemming – arealfordeling og bruk av fellesrom

NIBR-rapport 2015:18

Denne undersøkelsen handler om hvordan slike boliger brukes, og om fellesarealene brukes etter intensjonen. Det settes søkelys både på fysisk utforming og arealfordeling mellom private boenheter og fellesarealer, og på bruk av fellesarealer. Et sentralt spørsmål er i hvilke grad bruk kobles til de kommunale tjenestene som ytes i boligen.

Studien har en todelt tilnærming. For det første gjennomgås policydokumenter og nyere forskning på feltet for å se hva som er aktuelle problemstillinger og rådende oppfatninger, koblet opp mot intensjonen om normalisering og integrering etter HVPU-reformen. Den andre tilnærmingen er basert på pårørendes og ansattes erfaringer med dagliglivet i samlokaliserte boliger i tre boligprosjekter. Felles for boligene er at foreldregrupper har tatt initiativet, at alle har fått finansiering gjennom Husbanken og at alle tre har kommunalt ansatt personal lokalisert i boligen og med døgnbemanning. Felles er også at de hadde tett samarbeid med sine respektive kommuner / bydel.

De tre boligprosjektene har forskjellig planløsning og fysisk utforming. I det ene boligprosjektet disponerer personalet relativt store arealer til seg selv, og her disponerer også beboerne relativt store fellesarealer. I det andre disponerer personalet relativt liten plass, og må ta i bruk noe av beboernes fellesareal til sine daglige gjøremål, mens beboerne disponerer relativt mye felles arealer. Også i det tredje prosjektet deler personalet delvis fellesstue med

beboerne. De ulike disposisjonsformene viser seg å påvirke hvordan beboerne bruker fellesrommene.

Normalisering i omsorgspolitikken?

Det ideologiske skiftet i omsorgspolitikken har gått i retning av normalisering og som i økende grad gjenspeiles i boligsituasjonen for personer med utviklingshemming. Det er særlig tre forhold som er sentrale for å ivareta denne ideologien. For det første skal boligene i så liten grad som mulig avvike fra andre boliger, for det andre skal beboerne selv kunne velge hvor de vil bo og for det tredje skal ikke boligene lokaliseres sammen med andre omsorgsinstitusjoner for å unngå ”omsorgsghettoer”.

Nyere studier viser at det er vanskelig å gjennomføre et normaliseringsideal i praksis. Det kan særlig knyttes til bruk av begrepet omsorgsboliger. Begrepet anvendes i stor grad når boliger til denne målgruppen omtales i policydokumenter eller skal utvikles og bygges, enten det er kommunene eller foreldre som står bak. Et spørsmål som det er grunn til å stille, er om begrepet omsorgsboliger bør nyanseres og presiseres i forvaltningspråket for å dempe faren for stigmatisering og ekskludering av en stor gruppe som kun har behov for enkel bistand i dagliglivet. Selv om det i definisjonen av omsorgsboliger ligger klare føringer for tekniske og funksjonelle krav, brukes begrepet omsorgsboliger i dagligtalen også om samlokaliserte boliger der beboerne bor i vanlige leiligheter med tilgang til fellesrom.

En annen diskusjon er utformingen av slike boliger, og omfang og antall boenheter i samlokaliserte boliger. Praksis viser at det bygges større bofellesskap enn Husbankens anbefalinger. Begrunnelsene for dette er flere. Det argumenteres både med bedre faglig miljø for ansatte dersom det er flere boenheter, og at det kan spares kostnader til personal fordi de samme tjenestene kan ytes til flere. Praksis viser også at boliger for denne målgruppen ofte lokaliseres i nærheten av andre omsorgsfunksjoner. Dette gjelder særlig der kommunene står for utbyggingen. Heller ikke valgfrihet, det å kunne bestemme hvor en vil bo, er i følge de senere års forskning lett å få til i praksis der kommunene er utbygger.

Hva fremmer og hva hemmer bruk av fellesrom?

Bak ideen om fellesarealer ligger ønsket om å ivareta et sosialt liv, på lik linje med det beboerne har hatt hjemme sammen med pårørende og familie. Foreldrenes skrekk er at sønn eller datter flytter til ensomhet. Det er mange historier om mennesker med utviklingshemming som sitter ensomme i egen leilighet. Derfor er det å ha fellesrom i tilknytning til den private boligen en viktig drivkraft. Funnene viser derfor at det først og fremst er *foreldre / pårørende som har vært premissleverandører med hensyn til arealfordeling* (private arealer vs fellesarealer) i boligene. Dette kommer frem både i de tre boligprosjektene i denne undersøkelsen, men også i de senere års forskning på tema.

Funnene viser at bruken av fellesrommene i stor grad er koblet til hvordan de kommunale tjenestene organiseres i boligene. Det vil si at fellesrommene først og fremst brukes når det organiseres aktiviteter i regi av personalet. I alle de tre boligprosjektene organiseres det felles middager flere ganger i uken, og som benyttes av de fleste beboerne. Beboerne står selv for matlaging ved hjelp av personalet. I tillegg organiseres TV-kvelder, lørdagsunderholdning og jevnlig beboermøter i fellesrommet. I den motsatte enden viser funnene at fellesrommene i liten grad brukes utenom organisert virksomhet. Funnene kan imidlertid nyanseres. Der personalet deler fellesrom med beboerne stikker beboerne oftere innom enn der personalet disponerer egne rom. Et interessant funn er også at beboere gjerne bruker fellesarealene som ikke er tilrettelagt eller tiltenkt bruk i særlig grad, som for eksempel gangareal utenfor fellesrommene. Det handler om steder i boligen der det er liv og røre, der beboere og personalet kommer og går, og der en kan følge med på det som skjer uten nødvendigvis være deltaker.

Det kan stilles spørsmål om rommene brukes slik de pårørende så for seg når sønn eller datter flyttet inn i egen bolig. De pårørendes forventninger til hvordan boligen skulle brukes er bare delvis innfridd, fordi de forventet mer impulsiv bruk av fellesrommene uten organiserte aktiviteter i hverdagen. I praksis ble det ikke helt sånn.

Sammenheng mellom fysisk utforming og bruk av fellesareal

Studien har også satt søkelys på i hvilken grad boligprosjektene fysiske utforming, det vil si plassering av fellesrom og tilgjengelighet, har noe å si for bruken av fellesarealene. Funnene kan tyde på at både visuell og fysisk avstand kan ha noe å si for om fellesrommene lokker til bruk. Med visuell avstand menes at det er lett å se om fellesrommene er i bruk fra beboernes egen inngang eller sitt eget vindu. Fysisk avstand mellom egen leilighet til fellesrommet handler både om antall dører mellom egen leilighet og fellesrom, egen eller felles inngang, eller om fellesrom medfører skoskift og yttertøy for å komme til fellesrommet. Disse enkle forholdene kan ha avgjørende betydning for om fellesrommene tas i bruk på eget initiativ, og kan virke hemmende på bruk av fellesrom på eget initiativ.

Sammenheng mellom organisering av hverdagen og bruk av fellesareal

Personalet praktiserer sine ytelser ved å se på boligene både som beboernes hjem og som en opplæringsarena der beboerne skal lære å bli selvhjulpne. Dette er i tråd med en integreringstankegang, et faglig ståsted der beboerne blir sett på som personer som trenger bistand til selv å utføre daglige gjøremål i eget hjem. I disse tre casene skjer dette i stor grad i fellesrommene, og beboerne får følgende også en sosial dimensjon i sin opplæring.

I hvilken grad er bruken av fellesrom organisert etter vaktplanene for personalet? Funnene viser at det er beboernes ulike aktiviteter som styrer ved for eksempel felles middager eller arrangementer i helgene, der personalet sammen med beboerne og pårørende har funnet en god løsning, og ikke personalets vaktordninger. Samtidig er det grunn til å spørre om organiseringen av aktiviteter i fellesrommene bidrar til å rasjonalisere de lovpålagte tjenestene som beboerne har fått innvilget. I intervjuene med ansatte legges det ikke skjul på at ved for eksempel å organisere felles måltider kan tid frigjøres til andre tjenester, som å være med beboere på fritidsaktiviteter. I de tre casene er det ikke noe som tyder på at felles organisering av tjenester, som felles middager, reduserer antall timer eller ressurser som en enkelte har vedtak på.

Forholdet mellom hjem og omsorg

I hvilken grad bidrar omsorgsfunksjonene som ytes i denne typen boliger til en mer fremmedgjøring, eller mindre hjemliggjøring, av bosituasjonen enn om beboerne hadde bodd i leiligheter uten fellesarealer? Den offentlige debatten de senere årene om etablering av samlokaliserte boliger viser at flere røster er kritiske til dette fordi faren for å skape nye institusjoner er til stede. Selv om de tre casene i denne studien ikke kan danne grunnlag for å si noe generelt om denne problemstillingen, kan funnene tyde på at disse tre samlokaliserte boligprosjektene ikke oppleves som ”mini-institusjoner” av verken de som jobber der eller de pårørende som har stått bak prosjektene. Tvert i mot tyder erfaringene på at de ansatte bidrar til hjemliggjøring av boligene gjennom å legge til rette for felles måltider i fellesrommene for de som vil, og ellers å skape aktiviteter for at beboerne skal kunne føle seg hjemme i sitt eget hjem.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn og problemstillinger

I løpet av de siste årene har det blitt bygget en rekke samlokaliserte boliger beregnet for personer med utviklingshemming. De fleste av disse boligene inneholder fellesarealer. En viktig begrunnelse for å bygge boliger med fellesarealer er å ivareta beboernes sosiale liv og sosiale relasjoner og hindre ensomhet. Flere studier avdekker imidlertid at bofellesskap i seg selv ikke forhindrer ensomhet. Det handler like mye om hvilke tilbud som finnes i nærmiljøet, hvilken bistand som ytes for at beboerne skal komme seg andre steder, og ikke minst om beboere er venner som de kjenner fra før og at de har kunnet velge hvor de vil bo.

Denne undersøkelsen handler om hvordan slike boliger brukes, og om fellesarealene brukes etter intensjonen. Det settes søkelys både på fysisk utforming og arealfordeling mellom private boenheter og fellesarealer, og på bruk av fellesarealer. Et sentralt spørsmål er i hvilke grad bruk kobles til de kommunale tjenestene som ytes i boligen.

Studien vil kunne bidra til å videreutvikle Husbankens veileder fra 2009 (Rom for trygghet og omsorg), som blant annet omhandler boligtilbud for utviklingshemmede, med ny kunnskap gjennom de erfaringene som hentes fram fra denne typen boliger. Rapporten har også en kunnskapsoppsummering fra de senere årenes forskning på feltet.

1. Arealfordeling og fysisk utforming

Arealfordelingen i samlokaliserte boliger kan variere, fra boliger med stor vekt på egne boenheter til boliger med mer vekt på store

fellesrom. Fram til for noen år siden var det hovedsakelig kommunene som sto som byggherre og tok avgjørelsen om fordeling av arealet. Etter at det har blitt vanlig med foreldreinitierte boligprosjekter, er det et spørsmål om arealfordelingen mellom private enheter og fellesrom samsvarer med foreldres og beboeres ønsker og behov, og det kommunen praktiserer og mener er mest hensiktsmessig.

I enkelte boligprosjekter blir det avdekket at foreldre på den ene siden og de kommunale aktørene på den andre siden ofte ikke har den samme oppfatning om hva som er god arealfordeling og hvordan boligene skal utformes. Et eksempel på det går fram av et medieoppslag fra Asker for et par år siden, der foreldre i et boligprosjekt med omsorgsboliger opplevde ikke å bli hørt ved utforming av boligene, og der resultatet ikke ble som foreldrene forventet. Oppslaget handlet om at beboernes egne leiligheter ikke var utstyrt med separate soverom, med unntak av fire av de 22 leilighetene, og at det ikke var planlagt egen kjøkkenkrok. I følge virksomhetslederen hadde kommunen prioritert fellesområdene (Budstikka 10.01.13). I andre tilfeller står foreldre som byggherrer der egne preferanser og ønsker ivaretas, innenfor rammen av de til en hver tid gjeldene forskrifter. Omfanget av foreldreiniterte prosjekter har økt de senere årene.

Det er imidlertid ikke gitt at foreldreinitierte bofellesskap har en annen arealfordeling enn kommunalt bygde boliger. Som ett av flere temaer ønsker vi å diskutere dette i studien. Følgende problemstillinger er knyttet til arealfordeling:

- Hvilke oppfatninger ligger til grunn for ulike arealfordelinger mellom private enheter og fellesarealer? Er det fellesrom eller private enheter som prioriteres når boligene skal utformes?
- Er det samsvar eller diskrepans mellom kommunens og pårørendes/målgruppes ønsker om utformingen av boligene, eventuelt på hvilken måte?
- I hvilken grad og eventuelt hvordan er foreldre / pårørende involvert i prosessen, og i hvilken grad er foreldre premissleverandører med hensyn til arealfordeling (private arealer vs fellesarealer) i boligene?

2. Hva påvirker bruken av fellesarealene?

Neste spørsmål dreier seg særlig om *hvordan fellesarealene blir brukt* og i hvilken grad de blir brukt, hva som påvirker bruken og om fellesarealene brukes slik det var tenkt da boligene ble utformet. Hva fremmer og hva hemmer bruken av fellesarealer?

Flere studier antyder at fellesarealer nødvendigvis ikke brukes slik de er tenkt (Sandvin mfl. 1998, Ruud og Nørve 2012). Det eksisterer også ulike ideer eller ideologier om hvordan er ser for seg livet i de samlokaliserte boligene og hva beboerne har behov for som private arealer og som fellesarealer. En av de viktigste visjonene for utvikling av nye boligløsninger for mennesker med utviklingshemming etter HVPU-reformen var at boliger skulle gi den enkelte mulighet til privatliv og tjenester på egne premisser, tross hjelpeavhengighet. Normalisering og standardheving var sentrale nøkkelord. Troen på at tjenesteyting i beboernes egne hjem ga større mulighet til å tilpasse seg hver enkelts behov ble sentralt (ibid.). I dag råder ideologien om at areal til tjenesteapparatet skal begrenses og at et begrenset antall boliger skal samlokaliseres. De fleste er imidlertid enige om at personer med utviklingshemming er en sammensatt beboergruppe med svært ulike grad av hjelpebehov og at det er behov for ulike løsninger som kan møte disse behovene (se for eksempel Husbankens Dialogverktøy for planlegging og vurdering av samlokaliserte boliger).

En rekke forhold bidrar til å påvirke bruken av boligen, både når det gjelder de private leilighetene og fellesarealene. Beboernes bruk kan for det første påvirkes av den *fysiske utformingen* og fysiske detaljer i boligkomplekset. Forhold som antall dører mellom leilighet og fellesrom, eller beliggenhet og avstand mellom leilighet og fellesrom kan påvirke bruk. Det samme gjelder adkomsten til boligen; om boligkomplekset har felles inngang til en gang eller korridor, eller om hver leilighet har adkomst rett ut.

For det andre vil *sosial bagasje* (om en tar initiativ selv, er sosial eller ikke sosial etc.), interesse og funksjonsnivå være med på å påvirke bruken av fellesrom.

-
- I hvilken grad brukes arealene av beboerne på eget initiativ? Hva utløser bruken av slike arealer?

For det tredje er boligens funksjon, og særlig hvordan fellesarealene brukes, ofte avhenging av hvordan *tjenestene* er lagt opp. En hypotese, som understøttes av tidligere undersøkelser, er at dersom noen av personalet er til stede i fellesrommene initieres det sosial kontakt som målgruppen ikke lett skaper selv (se bl.a. Ruud og Nørve 2012). Koblingen mellom tjenestene som ytes til den enkelte beboer i boligen og bruken av fellesrom, og hvordan tjenestene er organisert er derfor sentralt i denne studien.

- Tas det hensyn til tilgjengelige fellesrom når tjenestene skal planlegges og organiseres?
- I hvilken grad integreres tilgjengelige fellesrom ved gjennomføring av tjenester, for eksempel ved felles måltider eller fritidssysler?
- I hvilken grad organiseres bruken av fellesrom etter vaktplaner?

1.2 Metode og gjennomføring

Undersøkelsen er basert på tre typer kilder. Den ene kildekategorien er publikasjoner som tar for seg nyere forskning på feltet, den andre kategorien er casestudier foretatt av forfatteren fra tre boligprosjekter som alle er lokalisert i Oslo-regionen; ett i Oslo og to i Oslos nabokommuner. Den tredje er dokumenter, veiledere og utredninger.

Felles for boligene, foruten at de alle har fellesrom, er at de er relativt nye men har likevel vært i drift noen år, at foreldre enten har medvirket i prosessen med utforming sammen med de respektive kommunene eller kommet tidlig inn i prosjektet, og at boligene har et visst antall beboere.

Kontakten med de aktuelle boligprosjektene har foregått gjennom eget nettverk og snøballmetoden. I hvert case er det foretatt følgende datainnsamling:

- Intervjuer med et utvalg pårørende
- Intervjuer med ansatte i som jobber i boligene

Til sammen er det foretatt 9 intervjuer, tre i hvert case. I tillegg er det brukt tegninger og dokumenter fra boligprosjektene, samt fra byggesaksbehandlingen i kommunene.

Som en tredje kildekategori har jeg gjennomgått aktuelle policydokumenter med fokus på bolig og tjenestetilbud for personer med utviklingshemming, samt nyere forskning på feltet.

I analysen benyttes både casestudiene og nyere forskning som kilder.

Anonymisering

Informantene mottok et skriv der det ble redegjort for undersøkelsen og at all informasjonen vil bli behandlet konfidensielt og anonymisert. Det innebærer også at de tre boligprosjektene i studien har fått *fiktive navn* for å ivareta at boligene ikke skal gjenkjennes.

Fordi den fysiske utformingen av boligene er sentral i studien, brukes tegninger som illustrasjon. Tegningene er imidlertid utformet som grove typologier og ikke gjengitt i riktig målestokk.

Det ble opplyst om at prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS.

1.3 Analytisk / teoretisk tilnærming

Før jeg kommer nærmere inn på nyere forskning på feltet vil jeg presentere et teoretisk rammeverk som danner bakteppe for tema boliger for mennesker med utviklingshemming.

Forholdet hjem vs bolig

Den analytiske tilnærmingen handler om betydningen av det å ha et eget hjem for personer med utviklingshemming, samt hvordan vi forstår begrepet hjem. En analytisk gjennomgang av begrepet har betydning for hvordan vi kan forstå organisering og bruk av boligene, og hvilke forståelse som ligger bak dette.

Perspektivene på hvordan hjem kan forstås kom på den politiske dagsorden før ansvarsreformen trådte i kraft. I Stortingsmelding nr

34 (1988-89) beskrives *boligen som det stedet man hører til*, hvor man har personlig utfoldelse, trivsel og hvile, og et sted der man omgås med familie og venner. I samme stortingsmelding omtales også bolig og boligbehov for personer med funksjonsnedsettelse. Det legges vekt på at *gode boforhold er avgjørende for deltagelse og aktivitet i samfunns- og yrkeslivet*. Det er også avgjørende for hvorvidt personer med nedsatt funksjonsevne kan bo eller bli boende i egen bolig i stedet for å flytte på institusjon, da en ”særlig bokvalitet er tilgjengelighet” (St.meld. nr. 34 (1988-89): 5, 23, 58f).

I de offentlige dokumentene ser man at begrepene *hjem*, i motsetning til *bolig*, sjelden er nærmere definert. Det er bolig, boligstandard og bomiljø som berøres mest. Begrepet *hjem* benyttes så vidt, og da ofte i motsetning til *institusjon* og ved omtale av eldre mennesker. Utredningene har vært knyttet opp mot boligkvalitet og boligproduksjon samt gode boforhold som skal muliggjøre at eldre og personer med nedsatt funksjonsevne skal kunne bli boende i sin bolig (NOU 2001:22: 112). Det synes altså som om begrepet bolig også benyttes i de (få) tilfellene hvor det i realiteten er tale om hjem, og at skillet mellom bolig og hjem ikke blir vektlagt i de offentlige utredningene og meldingene og at det er boligen i motsetning til det institusjonelle som vektlegges (Ruud og Nørve 2012).

Ved å gå nærmere inn på disse to begrepene bolig og hjem, kan det som en forenkling trekkes et skille som går på en objektiv og en subjektiv forståelse. Når boligen er rammen rundt våre liv som skapes av planleggere og arkitekter, er *hjem* emosjonelt og personlig og omfattes av følelser og personlige preferanser (Ruud 2003, gjengitt i Gabrielsen og Isdahl 2005, Hauge og Kolstad 2007). Bolig brukes gjerne i sammenheng med økonomi (verdi/salgobjekt), som bytteobjekt, i forbindelse med estetisk verdi og med planlegging og bruk. Synet på bolig kontra hjem kan dermed også sees ut fra ulike perspektiver, der bolig gjerne brukes i et ovenfraperspektiv eller et strukturperspektiv av arkitekter, politikere, byråkrater og planleggere i sammenheng med eiendomsutvikling og planlegging, mens hjem brukes nedenfra eller innenfra av menneskene som bor.

I forskning om hjem har det kommet fram en rekke ulike tilnærminger til hvordan hjem kan forstås. I utgangspunktet er det to perspektiver som bidrar til denne kunnskapen. Det ene perspektivet handler om å se hjemmet som *symbol*, som gjennom materielle uttrykk (for eksempel innredning og gjenstander) kommuniserer både personlig identitet og kollektiv tilhørighet (Ruud 2003). Hjemmet kan være en area der man også leker med identiteter ved å sette sammen ulike stiler på nye måter. I tillegg er et sentralt aspekt hva beliggenhet og omgivelser symboliserer utad, samtidig som det sier noe om tilhørighet. I St.meld. nr. 23 (2003-2004) (Om boligpolitikken) blir dette trukket fram som sentralt for identitet og tilhørighet:

I takt med velferdsøkningen har utforming av interiør og valg av bolig og boområde blitt et synlig symbol for beboernes valg av identitet, kultur og ønske om tilhørighet. Mange ønsker derfor at både boligen og bomiljøet skal kunne fortelle en historie som gir dem identitet og tilhørighet (St.meld. nr. 23 (2003-2004):18).

Det andre perspektivet er *appropriering* eller mental tilegnelse, som viser til hvordan fysiske omgivelser hjemliggjøres gjennom hverdagslivets handlinger, gjennom følelser og tilknytning (Ruud 2003). Hjemmet som symbol og appropriering gir to ulike tilganger til å analysere identitet. Mens symboler har et kommunikativt aspekt innebærer appropriering et individuelt perspektiv, der individet selv tilegner seg de fysiske omgivelser og gjør dem til sine.

Relatert til denne studien er distinksjonene mellom hjem og bolig viktig å ha med i den videre analysen. Som vi skal se i neste avsnitt veves disse distinksjonene – bolig og hjem – sammen når omsorgsfunksjonene lokaliseres i boligene.

Forholdet profesjon og privat hjem

Som jeg tidligere har vært inne på utviskes skillet mellom det private hjemmet og omsorgsprofesjonen i samlokaliserte boliger ved at tjenestene ytes i beboernes hjem. Den sosiale organisasjonen som beboerne er vokst opp i,

kjernefamiliemodellen, endres til organisasjonsfellesskap når de flytter. Det samme gjelder intimsfæren som endres når profesjonen trer inn.

I dagens samlokaliserte boliger og bofellesskap er hjemmet blitt gjort om til en arena for den offentlige omsorgen. Tanken i politikken er at det lokale hjelpeapparatet skal kunne løse de fleste omsorgsoppgaver innenfor hjemmets rammer, i nært samarbeid med pårørende og nærmiljøet. Dette gjenspeiles i planlegging av boligene (Jensen 1990b:212). I arbeidet innenfor hjemmebasert omsorg må personalet utforme sitt yrke i spenningsfeltet mellom to kulturer: det offentlige omsorgsapparatet med dets regler, tradisjoner og ideologi på den ene siden, og hjemmet med dets verdier og handlingsmønstre på den andre.

Som en følge av at omsorgstjenestene er flyttet til boligene tilrettelegges arealer også for personalet med for eksempel kontor, møterom og med mulighet for sovende nattvakt. Etablering av personalrom i slike boliger var tidligere gjenstand for debatt. I 1990 henviser Karen Jensen til en diskusjon initiert av foreldreforeningen (NFPU), der representanter motsatte seg å etablere kontor i slike boliger fordi dette ble sett på som uttrykk for undergraving av HVPU-reformens intensjoner (Jensen 1990b:217). Uenigheten avdekker hvordan usikkerhet om balansen mellom hjem og omsorgsfunksjonene vil fungere.

For å forstå denne distinksjonen kan vi hente inspirasjon fra Habermas som etablerer skille mellom en *sosialintegrert* og en *systemintegrert* handlingskontekst. Det første begrepet beskriver situasjoner der handlinger styres ved å henvise til et sett av felles normer, verdier og tradisjoner. I dette inngår også *livsverden* som omfatter den subjektive, men kulturelt integrerte felles forståelsen vi har av verden (Habermas 1984). Det betyr at den innsikten vi har men ikke problematiserer, likevel danner grunnlag for vår forståelse. Det andre begrepet, *systemintegrert* handlingskontekst, omdatter de situasjoner der den instrumentelle fornuften rår. Handlingen begrunnes med krav om effektivitet og i henhold til prinsippet om nyttemaksimering (Jensen 1990a:15). Disse perspektivene er viktige å få frem fordi de henger sammen med

bruk av og organisering i boligene, samt de ansattes holdninger til hvordan tjenesene skal utføres.

2 Kunnskapsstatus

Dette kapitlet setter søkelyset på politikken som berører boliger for personer med utviklingshemming, fra HVPU-reformen ble innført og frem til i dag. Det handler om omsorgspolitikken så vel som boligpolitikk, og om hvilke normer som har vært gjeldende på feltet. Husbankens policy er særlig belyst gjennom veiledere som er utarbeidet i denne perioden, og som til en viss grad avdekker endrede perspektiver frem til i dag. Temaene følges kronologisk.

Kapitlet tar også for seg funn fra forskning om slike boliger fra de senere årene, med særlig vekt på samlokaliserte boliger.

2.1 Ideologisk skifte innen omsorgspolitikken

Det er snart 25 år siden ansvarsreformen for mennesker med psykisk utviklingshemming, også kalt HVPU-reformen, ble innført (1. januar 1991). Reformen skulle ”bedre og normalisere levekårene for mennesker med psykisk utviklingshemming”. Forholdene skulle legges til rette for at den enkelte ”så langt som mulig kan leve og bo selvstendig og ha en aktiv og meningsfylt tilværelse i fellesskap med andre”.¹ (Ruud og Nørve 2012:15).

På få år, fra slutten av 1980-tallet og til midt på 1990-tallet, ble institusjonsomsorgen for utviklingshemmede avviklet. Mange institusjonsbeboere flyttet tilbake til oppvekstkommunen, de fikk egne boliger og kommunale tjenester. Reformen førte også til at en del personer som hele livet hadde bodd sammen med sine foreldre fikk egen bolig og kunne flytte for seg selv. Undersøkelser av

¹ Nedfelt i §1 i midlertidig lov om avvikling av institusjoner og kontrakter om privatpleie under fylkeskommunale helsevern for psykisk utviklingshemmede, vedtatt 1988 (den midlertidige loven gjelder fortsatt).

utviklingen etter reformen viser at ansvarsreformen først og fremst var en boligreform (se for eksempel Kittelsaa og Tøssebro 2011), og kan sies å være den første sosialpolitiske reformen som for alvor økte kravene til kommunenes boligpolitikk (Hansen og Grødem 2012:21). Men prosessen med å få bosatt de hjemmeboende i egen bolig har tatt lang tid. I følge en rapport fra 2007 viser det seg at bare hver tredje kommune hadde gitt alle voksne personer med utviklingshemming et kommunalt boligtilbud (Brevik og Høyland 2007:49).

HVPU-reformen signaliserte et perspektivskifte i synet på denne gruppen (Sandvin 1996:7). Forståelsen av hva utviklingshemming er ble knyttet opp mot idealer om normalisering og integrering, noe som siden har vært bærende begreper i den offentlige diskursen. Tankegangen om desentralisering og normalisering ble videreført og forsterket med det såkalte Gjærevollutvalget i 1992, en offentlig utredning som ble utarbeidet samtidig som HVPU-reformen ble gjennomført (NOU 1992:1, se Hansen og Grødem 2012:21). Utvalget, som skulle se på hvordan samfunnet best kunne møte økte omsorgsutfordringer i framtiden, gikk inn for at omsorgstjenester i størst mulig grad burde gis i hjemmet (ibid.). Tiltak og tjenester skulle utformes og forankres i den enkeltes lokalmiljø, og diskriminerende og segregerende særordninger skulle fjernes. Planlegging av tjenester skulle ta utgangspunkt i det enkelte individ. Levekårene skulle bedres og de skulle leve mest mulig som andre (Kittelsaa og Tøssebro 2011:41).

Det har utviklet seg ulike retninger innenfor normaliseringstenkningen, men to sentrale tradisjoner utpeker seg. Det skandinaviske normaliseringsbegrepet knyttes til den nordiske velferdsmodellen. Det dreier seg om å ha like rettigheter som folk flest, om rettferdig fordeling og likeverdige levekår. På boligmarkedet kan dette bety at utviklingshemmedes boliger i så liten grad som mulig skal avvike fra måten den øvrige befolkningen bor på og at de skal kunne velge selv hvor og hvordan de vil bo og hvem de eventuelt bor sammen med (Kittelsaa og Tøssebro 2011:42). Den nordamerikanske modellen handler om verdsetting av sosial rolle. Dette innebærer at for eksempel utviklingshemmedes boligforhold gir et mest mulig positivt bilde av hvem de er. For å unngå stigmatisering bør de bo i nabolag som

er verdsatt kulturelt og sosialt, og ikke plasseres sammen med andre som vurderes negativt (ibid). I norsk tenkning ligger begge prinsippene mer eller mindre til grunn, men den siste er mest uttalt. Disse to retningene omfatter idealer både om selvbestemmelse og det å bo i ”vanlige” nabolag, og dette har i stor grad vært styrende for hvordan en ønsker at boligforholdene for denne gruppen skal være.

2.1.1 Boligen knyttes til omsorgsfunksjoner

I kjølevannet av reformen med ble det som nevnt ovenfor lagt opp til at personer med utviklingshemming skal bo i nabolag med den øvrige befolkningen og i minst mulig grad å avvike fra måten den øvrige befolkningen bor på. Men omsorgsbehovet vil like fullt i større eller mindre grad være til stede for denne gruppen, og diskusjonene har derfor også handlet om hvordan omsorg og tjenester skal kobles til boligen og hvordan dette skal organiseres uten en tilbakeføring til ”institusjonstankegangen.”

”Omsorgsboliger” ble etablert som begrep i kommunal boligbygging da Husbanken i 1994 innførte en ny statlig låne- og tilskuddsordning som skulle brukes til å støtte bygging av omsorgsboliger. Et rundskriv fra Sosial- og helsedepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet i 1997, med tittelen ”Omsorgsboliger – en veileder”, la konkrete føringer for hvordan slike boliger skulle se ut og hvilke hensyn som skulle vurderes ved lokalisering (Hansen og Grødem 2012:22). Det presiseres blant annet at en omsorgsbolig er brukerens eget hjem og skal utformes som en selvstendig bolig på minimum 55 kvm, eller som en enhet i en fellesskapsbolig med fellesarealer. Boligene er ikke fast bemannede, men beboerne kan tildeles hjemmetjenester etter behov.

Særlig for de yngre og voksne understrekes betydningen av at boligene skal lokaliseres og integreres i det vanlige bomiljøet, for å ivareta et mest mulig normalt dagligliv. Samtidig skrives det at boligene bør lokaliseres med tanke på tilgang på viktige nærmiljøfunksjoner og omsorgsbase fordi dette vil kunne sette kommunene i stand til å utnytte resurser mer effektivt.

Veilederen tar opp dilemmaet mellom hvordan organisatorisk og sosial integrering kan ivaretas med samlokaliseringsprinsippet. Dette må veies opp mot utviklingen av store enheter for spesielle beboergrupper fordi slike enheter kan være i strid med integreringsprinsippet og mulighetene for samfunnsdeltakelse (Hansen og Grødem 2012:22).

Veilederen er ikke tydelig på hva som skal prioriteres og vi ser et dilemma mellom utnytting av kommunale ressurser og spredning og integrering i vanlige bomiljøer. Dette har også gitt kommunene rom for skjønn i planlegging og bygging av slike boliger. Eksempel på hvordan utbygging av boliger til spesielle beboergrupper kan slå uheldig ut med tanke på konsentrasjon av omsorgsboliger, finner vi i Tvedestrand. I et lite, avgrenset område bor det rundt 160 personer med diagnoser, fordelt på et sykehjem, en avlastningsbolig for barn, psykiatriboliger samt et boligkompleks for 12 beboere med utviklingshemming. Disse fire enhetene ligger bare et steinkast fra hverandre (Samfunn for alle 4-2012). Utbyggingen i dette området illustrerer hvordan omsorgsboliger og omsorgsfunksjoner legges tett opp til hverandre, noe som bidrar til det motsatte av integrering i vanlige bomiljøer.

2.1.2 Ulike typer botilbud

I 2009 ga Husbanken ut en ny utgave av veileder for utforming av omsorgsboliger (Rom for trygghet og omsorg, HB 8.F.7). Hensikten med veilederen er at den skal hjelpe kommuner og andre aktører med å etablere gode løsninger og bidra med råd om prosessen, lokalisering og ulike boformer tilpasset ulike målgrupper og behov. I dokumentet skilles det mellom følgende tre typer botilbud: *Sehstendige omsorgsboliger*, *omsorgsboliger i bofelleskap* og *omsorgsboliger i kollektiv*. I den første kategorien skal alle boenhetene inneholde alle sentrale boligfunksjoner som kjøkken, soverom og bad med plass til vask og tørk av tøy, samt bod. Det anbefales at boligarealet bør være minst 55 kvm, for å kunne legge til rette for bruk av hjelpemidler. I boliger for personer som i mindre grad er avhengig av hjelpemidler kan boligarealet reduseres noe. Det må også være privat uteplass eller terrasse.

Når det gjelder omsorgsboliger i bofellesskap anbefales de private boligenhetene å være minimum 40 kvm, og skal inneholde alle sentrale boligfunksjoner. I tillegg må det være fellesareal i form av stue og spisekjøkken som gir mulighet for felles måltider. I denne modellen legges det opp til valgfrihet, der beboerne bør kunne velge om de vil delta i fellesaktiviteter / felles måltider eller ikke.

Med bokollektiv forstås en gruppe boliger som er organisert med tanke på stor grad av fellesskap med for eksempel felles matlaging og måltider. Her anbefales privatarealet å være mellom 28 og 40 kvm. I bokollektivet er det ikke krav om eget kjøkken, men det stilles krav til godt tilpassede fellesarealer som kjøkken og oppholdsrom. Det kreves også at fellesarealet må ha sentral plassering i forhold til de private boenhetene. En slik boligløsning er krevende og passer best for beboere som ønsker eller har behov for tett fellesskap, hvor et fast personale bidrar til organisering av hverdagen. Denne boligløsningen har klare fellestrekk med små institusjoner.

2.1.3 Begrepet omsorgsbolig vs tanken om normalisering

Gjennomgangen ovenfor har vist hvordan bolig og omsorgsbehov kobles, og hvordan dette legger føringer på hvordan slike boliger skal utformes for å utløse finansiering.

Hva signaliserer bruk av begrepet ”omsorgsboliger” og hvordan forholder dette seg til tankegangen om integrering og en mest mulig vanlig bosituasjon for personer med utviklingshemming? Oftest forbindes omsorgsboliger med boliger for eldre som ikke klarer seg selv, demente og personer med store hjelpebehov grunnet nedsatt fysisk funksjonsevne. Mange med utviklingshemming klarer seg godt i dagliglivet, gjerne med litt bistand. Selv om omsorgsboliger utløser egne låne- og tilskuddsordninger i Husbanken, er det også mulig innen Husbankens ordninger å bygge selvstendige boliger med tilgang til fellesarealer og med arealdel til kommunalt ansatte, uten at det

kategoriseres som omsorgsbolig. Denne typen boliger er ofte integrert inn i vanlige boligprosjekter som en del av flere boliger.²

2.2 Dagens boligsituasjon for målgruppen - bofellesskap dominerer

I en statusrapport fra Sosial- og helsedepartementet fra 2007 om utviklingshemmedes levekår, rettsikkerhet og tjenestetilbud, konkluderes det med at det er et godt stykke igjen før vi er i nærheten av målet om at utviklingshemmede skal kunne leve et så normalt liv som mulig (gjentatt i Thorsen og Myrvang 2008:18).

Imidlertid er det liten tvil om at bostandard og boform for utviklingshemmede har hatt en voldsom endring som følge av reformen. Boforholdene er det livsområdet som i følge Bufdirs rapport om levekår har blitt bedre for denne gruppen. Selv om det påpekes at boligene ser ut til å utformes ensartet og på en måte som avviker fra ordinær bebyggelse, har boligene betydelig høyere forekomst av ”private markører” som navnskilt, postkasser og låsbare dører enn tidligere (Bufdir 2013:55).

Det viser seg at *bofellesskap* har vært den dominerende boformen over flere år, men at det har skjedd en klar forskyvning vekk fra bofellesskap uten fellesarealer til bofellesskap med fellesarealer de 10-15 siste årene (Söderström og Tøssebro 2011). Mens det i 2001 var 44 prosent som bodde i bofellesskap med fellesareal, var det i 2010 62 prosent som bodde i denne boligtypen (ibid.:18).

2.2.1 Diskusjon om antall boenheter

Undersøkelser viser at det har vært en økning i antall beboere i hvert bofellesskap. Etter år 2000 vises et gjennomsnitt på åtte beboere i hvert bofellesskap, noe som er dobbelt av det Husbankens rundskriv anbefalte på 1990-tallet (Rundskriv HB 1255, Söderström og Tøssebro 2011:18). Hansen og Grødem (2012) viser til en studie fra de store norske kommunene

² I Oslo er det for eksempel de senere årene bygget flere boliger til målgruppen, som er integrert i vanlige boligprosjekter og som er bygget både av OBOS og private utbyggere.

gjennomført av Trondheim kommune og KS som finner de samme tendensene med at gjennomsnittsstørrelsen på bofellesskap har økt over tid (Hansen og Grødem 2012:33). Hovedtrenden er altså større og mer sammensatte boliger, noe som også underbygges av studien til Eide og Breimo (2013). Antall beboere i boligene har også økt siden ansvarsreformen, og det er ikke uvanlig med ti beboere.

Disse funnene bekreftes også i antall boligprosjekter som søker støtte om investeringstilskudd i Husbanken. I gjennomsnitt omfattet hvert prosjekt med omsorgsboliger for utviklingshemmede 5,5 boliger i 2008 og 6,1 i 2011. En ser at de største prosjektene for denne målgruppen omfattet mellom 15 og 17 leiligheter i hvert bofellesskap mellom 2008 og 2011. Omfanget av støttede boligprosjekter som overskrider Husbankens anbefalinger tilsvarer en andel av boligene på mellom 25 prosent og 33 prosent (Hansen og Grødem 2012:36). Det er imidlertid viktig å påpeke at bak tallene skjuler det seg prosjekter som inkluderer flere beboergrupper (ibid.).

Det er imidlertid ikke entydig hva som anbefales som det mest ideelle antallet beboere i bofellesskap. I Husbankens veileder fra 2009 anbefales det at antall boenheter ikke bør være for lite; det foreslås mellom 8 og 15 avhengig av brukergruppe. Dette fordi det skal ivaretas et visst sosial fellesskap dersom noen beboere ikke ønsker å delta (Rom for trygghet og omsorg 2009:10). Det legges også til grunn at fellesskapsløsninger bør ta utgangspunkt i beboernes egne ønsker og behov. Samtidig anbefales det i samme veileder ikke flere enn åtte boliger pr bofellesskap, der et sted mellom fire og åtte anses som det ideelle. Dette for å unngå mini-institusjoner (ibid:42). I følge Fafos undersøkelse er imidlertid ikke Husbanken i praksis opptatt av boligprosjektenes størrelse, dvs. antall boenheter i boligkompleksene, eller lokalisering. Det som er viktig er at boligene oppfyller ulike kvalitetskrav og byggeteknisk standard, men også at forholdet mellom størrelsen på antall planlagte leiligheter og størrelsen på fellesarealet er innenfor anbefalte normer. Mange enheter setter krav til større fellesarealer (Hansen og Grødem 2012:71).

Kommunene gir, i følge Brevik og Høylands undersøkelse fra 2007, uttrykk for at mange med utviklingshemming ønsker å bo i bofellesskap (i Hansen og Grødem, 2012:26). Slike boliger finnes i liten grad på markedet og dermed blir det opp til kommunene å legge til rette for slik utbygging.

2.2.2 Økonomiske og faglige begrunnelser for større bofellesskap

Til tross for endrede perspektiver på hvordan boligen skal utformes og fungere, viser praksis i kommunene at økonomi er styrende for utformingen. Større boligkomplekser begrunnes på administrativt nivå med at det blir mindre ensomhet, kombinert med et bedre faglig miljø for de ansatte, i tillegg til økonomiske argumenter (se for eksempel Hansen og Grødem 2012, Eide og Breimo 2013).

Studiene avdekker imidlertid at bofellesskap i seg selv ikke forhindrer ensomhet. Det handler like mye om hvilke tilbud som finnes i nærmiljøet, hvilken bistand som ytes for at beboerne skal komme seg andre steder, og ikke minst om andre beboere er venner man kjenner fra før og at man har kunnet velge hvor man vil bo.

I hvilken grad er det økonomiske besparelser i å ha større bofellesskap når det gjelder drift og tjenesteyting? Økonomi er oftest et avgjørende argument for hvilke løsninger som velges når denne typen boliger skal etableres i kommunene. Det er en utbredt oppfatning at en oppnår stordriftsfordeler i omsorgstjenestene.

I følge Hansen og Grødem er det tjenestene som koster kommunene, ikke selve boligen (Hansen og Grødem 2012:59). Denne får de tilskudd til fra Husbanken. Og det er tjenestedelen som antakelig er viktigst for om bofellesskapene skal fungere etter intensjonen, dvs. hvordan de tilrettelegger bruk av fellesrom og kapasiteten de har for å gjøre det. Det er med andre ord kvaliteten på boligene og tjenestene som er de viktigste faktorene for om brukerne får et godt tilbud (ibid.:73).

I Fafos rapport påpekes økonomiske besparelser fra flere av casekommunene (Hansen og Grødem 2012). Med større enheter

vil kommunene spare penger i personalkostnader. Det er særlig felles nattevakt som trekkes fram. Ikke alle som jobber tett på bofellesskap deler denne oppfatningen, fordi det er avhengig av den enkelte beboers behov. Der beboerne må ha en-til-en-bemannning er det lite å spare, kanskje bortsett fra på natten (Hansen og Grødem 2012:60). Et annet argument som kommer fram i rapporten er at dersom bofellesskapene blir for store må det uansett organiseres i mindre enheter med flere personalbaser, og tjenestetene kan bli tyngre å administrere. Kommunene signaliserte at både for stort og for smått var uheldig ut fra et økonomisk synspunkt (ibid:61).

I et innlegg fra NFU trykket i Stavanger Aftenblad stilles det imidlertid spørsmål om en trenger fellesarealer i boliger til målgruppen i det hele tatt, fordi det argumenteres med at slike arealer fordyrer boligprosjektene. Innlegget er rettet mot kommunalt bygde boliger i kommunen, og det vises til at boligene får en høyere leie enn andre kommunale boliger. ”Stavanger kommune må bygge boliger til utviklingshemmede som er mest mulig lik boligene til andre som bygger. Bofellesskapene som nå bygges er meningsløst dyre og synes mer designet for positiv omtale i faglige tidsskrifter enn for å dekke leieboernes behov”. (Stavanger Aftenblad 03.04.2014)

Hensynet til ansatte viser seg også å være en viktig begrunnelse for å etablere store bofellesskap og samlokaliserte boliger, noe som kommer fram i Fafos rapport. Dette blir sagt å gi bedre fagmiljø, gjøre det lettere å rekruttere kvalifisert personell og gi mulighet til en mer effektiv organisering av tjenester til brukerne (Hansen og Grødem 2012:62). Ingen av disse faktorene handler om boligene i seg selv, men om de tjenestene beboerne i de ulike boligløsningene har behov for. I følge Hansen og Grødem kan man si at dette handler om boligene som ramme for tjenesteutøvelse.

Kritiske røster stiller spørsmål om det er lettere å rekruttere og skape sterkt fagmiljø i store bofellesskap, slik enkelte kommuner argumenterer med. I et debattinnlegg fra NFU 2014 vises det til mange forskningsrapporter som viser at små bofellesskap med få enheter gir bedre personalsituasjon (NFU's nettside 10.03.2014). NFU trekkes frem et (skrekk)eksempel med at til sammen 80 – 85

var ansatt i en bolig med 12 beboere. Ukentlig ble det annonsert etter nytt personal, og hver måned begynte minst en ny medarbeider ved bofellesskapet. I tillegg ble det tatt inn studenter under utdanning. Mange forskjellige ansatte og mange nye ansikter ble opplevd som stressende for beboerne. utfordringene handlet også om at med så mange ble det vanskelig med kommunikasjon og overføring av viktige beskjeder og kunnskap om den enkelte beboer, og at både beboere og pårørende ble usikre på hvem en skulle henvende seg til.

2.2.3 Lokalisering av bofellesskap

I hvilken grad spillet hensynet til lokalisering inn i når bofellesskap skal utvikles i kommunene? I følge FAFOs rapport bidrar mangel på egnede tomter i kommunene til at det bygges større enheter, med begrunnelse i at en får plass til flere som trenger bolig og at de ”må utnytte mulighetene i tomtene”. Det går også frem at egnet beliggenhet ofte vurderes i tilknytning til andre omsorgsboliger og gjerne i utkanten av sentrum.

Det påpekes i rapporten at utfordringen med usentral beliggenhet er at beboerne ikke inkluderes i et vanlig nabolag fordi det er få andre hus i nærheten, og at offentlig kommunikasjon til butikker og servicefunksjoner kan være mangelfull (Hansen og Grødem 2012:67).

I undersøkelsen om store bofellesskap fra 2011 går det frem at bofellesskap i økende grad lokaliseres i nærheten av andre omsorgsboliger i kommunene. I en spørreundersøkelse gjennomført 2010 viser resultatene at 62 prosent svarte at boligen fremsto som en gruppe av omsorgsboliger, mens tilsvarende tall var 53 prosent i 2001 (Kittelsaa og Tøssebro 2011:18).

En annen studie finner at integrering i nabolaget ikke lenger står like sentralt i arbeidet blant de kommunalt ansatte som det gjorde rett etter ansvarsreformen (Eide og Breimo 2013). Dette begrunnes med at man har erfart at personer med utviklingshemming i liten grad er sammen med andre uten utviklingshemming likevel, og det hevdes at uansett boligens utforming blir ikke dette bedre (ibid.:148). Det hevdes også at integrering hemmes ved at foreldregrupper er pådrivere for

bofellesskap og samlokaliserte boliger. Det viser seg at aktivitetene som det tilrettelegges for er mer kollektive enn individuelle i boligene, noe som påpekes av flere som uheldig (ibid.).

Disse studiene viser at normaliseringstankegangen kan være vanskelig å få til i praksis.

2.2.4 Normaliseringstankegangen styrkes

I 2012 ble Husbankens retningslinjer for investeringstilskudd og tilskudd til utleieboliger endret for å sikre at boliger som etableres med statlig finansiering får kvaliteter som styrker normalisering og integrering. Problemstillinger knyttet til «institusjonslignende preg», hva som anses som for stort, hva som kan forstås som et ordinært bomiljø, samt hva som er «uheldig samlokalisering» løftes fram. Året etter ble det utarbeidet en ny veileder for planlegging og vurdering av samlokaliserte boliger og fellesskapsboliger (Dialogverktøy 2013).

Et forhold som det er verdt å merke seg er at Husbankens veiledere i disse årene har endret seg fra å omtale omsorgsboliger til boliger i fellesskap eller samlokaliserte boliger. Dette gjenspeiler endringer i perspektiv fra å tenke boliger som segregerte ordninger til å se boligen i et normaliserings- og integreringsperspektiv. I veilederen av 2013 legges det vekt på at boligen skal lokaliseres i nærheten til aktivitetstilbud, handelssentrum, offentlige tjenester og servicefunksjoner (Dialogverktøy 2013:4). Det påpekes også at det er uheldig dersom mange omsorgsboliger og / eller kommunalt disponerte boliger for vanskeligstilte lokaliseres samme sted, fordi det kan bidra til stigmatisering; det motsatte av integreringstankegangen.

2.3 Erfaringer med bofellesskap som boform

Hva vet vi om beboeres egne erfaringer med bruk av fellesrom; om hva som bidrar til at de ønsker å være sammen med de andre i fellesrommene, og / eller hva som gjør at de ikke ønsker å bruke disse i særlig grad? *Sammensetningen* av beboerne har mye å si for om i hvilken grad det utvikles et velfungerende sosialt nettverk. Mennesker er forskjellige, og ikke alle passer sammen – uavhengig

av om man har diagnoser. Noen ønsker ro, andre liker liv og røre, noen får lett angst mens andre stortrives med mye leven rundt seg. Naturlig nok vil noen ta ”ledelsen” i fellesarealene og dominere når og hvordan rommene skal brukes (Eide og Breimo 2013:144).

Dette bekreftes i evalueringen av bofellesskapet Hanamyrveien 1 i Sandnes der 12 beboere med utviklingshemming disponerer fellesrom i tillegg til hver sin leilighet. For at fellesrommene skal fungere bra er det viktig for beboerne at det er stille og rolig der, og at ingen ”bråker”. Uro fra andre beboere viser at dette kan hindre dem i å bruke fellesrommene (Luteberget mfl. 2012). Pårørendes erfaring fra det samme bofellesskapet understreker det beboerne selv formidler, nemlig at bruk avhenger av hvem andre som oppholder seg i rommene, hvem de liker å være sammen med og som de føler seg trygge med, og hvem de helst ikke omgås med. Pårørende bruker ikke fellesrommene når de besøker sine bortsett fra på felles tilstelninger fordi de oppfatter at rommene brukes til behandling og vil derfor ikke forstyrre (ibid.:27).

Et sentralt poeng som understrekes av de pårørende i studien fra Sandnes er at *valgfriheten* for beboerne er avgjørende for å trives; det at de kan velge eller velge bort å bruke fellesrommene (ibid:28). Dagens barn og ungdom med utviklingshemming blir av Kittelsaa kalt integreringsgenerasjonen (Kittelsaa 2008). De fleste er vant til å kunne ta egne valg og ha innflytelse på eget hverdagsliv innenfor sitt mulighetsrom fordi de har vokst opp i foreldrehjemmet, ofte med søsken, og har i stor grad blitt sosialisert inn i et vanlig hverdagsliv (Bufdir 2013:60). Selvbestemmelse som nøkkel også til en velfungerende bosituasjon understrekes i flere undersøkelser. Men selvbestemmelse er imidlertid ofte begrenset til avgjørelser i hverdagen og ikke til store beslutninger som hvor en vil bo og hvem en skal bo sammen med (Tøssebro og Lundeby 2002, gjengitt i Bufdir 2013:60).

Utviklingshemmede bor ofte sammen med mennesker de ikke selv har valgt eller er i familie med. De har det en kaller ”medboere” (Bufdir 2013:60). Medboere er også naboer men bor tettere innpå enn det som er vanlig blant naboer. Medboere kan også kalles ”administrativt regulerte relasjoner” fordi personene er plassert sammen ut fra måten tjenestene rundt dem er organisert på (ibid.).

Hvilke perspektiv skal styre valg og bestemmelser i bruk av fellesrom? Et dilemma kan være at det er de kollektive ordningene som blir mest fremtredende i slike bofellesskap, og at dette skaper utfordringer for de ansattes praksis med å hjelpe. Det påpekes i evalueringen at et sosialt fellesskap i boligen for personer med utviklingshemming er en viktig ressurs. Både ansatte og pårørende i undersøkelsen presiserer at denne målgruppen har behov for hjelp til å mestre dagliglivet. Å bo og leve som andre må forstås i denne konteksten (Luteberget mfl. 2012:61).

Bruk av fellesrom viser seg også å avhenge av *botid* for beboerne. I evalueringen fra Sandnes går det fram at fellesrommene ble brukt hyppig den første tiden etter innflytting, for eksempel ved at beboerne samlet seg til felles middager. Etter hvert ble dette redusert til fellesmiddager i helgene (Luteberget mfl. 2012:42). Dette kan ha sammenheng med at beboerne trengte tid til å bo seg inn og bli trygge i nye omgivelser og at felles middager bidro til dette. Eksemplet viser at bruk av fellesrommene ble mindre etter hvert som beboerne ble trygge i egne omgivelser.

2.3.1 Sammenheng mellom bruk av fellesrom og antall boenheter

I studien fra 2011 ser Kittelsaa og Tøssebro eksplisitt på hvilken betydning boligtyper og beliggenhet har for denne gruppen (Kittelsaa og Tøssebro 2011). Studien gjennomgår trekk ved beboernes liv utover boligorganisering for å se om plassering i store versus små bofellesskap gir utslag på kostnader, trivsel for brukerne og ansatte, fagmiljø for ansatte og sosialt liv for brukerne. Undersøkelsen antyder at store bofellesskap ikke fungerer like bra som de mindre, men med en viktig distinksjon: det eneste området der større bofellesskap later til å komme bedre ut enn de små er der beboerne selv har muligheten til å bestemme. Dette dreier seg om å ta daglige avgjørelser som for eksempel hva de skal gjøre i fritiden, selv velge møbler / interiør, kosthold, og måltider. Det antydes at store bofellesskap gir større grad av frihet for beboerne selv om forfatterne understreker at de ikke har godt nok datagrunnlag for å kunne hevde dette med sikkerhet (ibid.). Funnene i forrige avsnitt bekrefter imidlertid at det er graden av

selvbestemmelse og ikke størrelse på bofellesskapet som er avgjørende.

Til tross for Husbankens veileder som anbefaler et tak på åtte boliger i bofellesskap viser studier dessuten at foreldre og brukere gjerne ønsker større enheter. Begrunnelsen ligger i at beboerne da får flere å være sammen med, et bedre sosialt fellesskap og at det gir bedre mulighet for et godt faglig miljø for de ansatte (Ruud og Nørve 2012, Hansen og Grødem 2012).

Et annet poeng er sammensetningen av beboerne. Fra studien av bofellesskapet i Sandnes går det fram at det beste er å bo sammen med beboere med samme funksjonsnivå (Luteberget mfl. 2012:30). Funnene i evalueringen kan derfor tyde på at tilfredshet med antall beboere henger like mye sammen med sammensetning av beboerne. Om de er svært ulike i alder og funksjonsnivå vil dette påvirke hva som erfarer som ideelt antall. Det kan se ut som at jo mer ulik alder og funksjonsnivå det er på beboerne dess mer sårbare blir de for at mange beboere skal bo i samme bofellesskap. Gruppen vil oppleves som uoversiktlig og stor. Motsatt vil dette kunne bety at dersom beboerne er mer homogene i alder og funksjonsnivå vil bofellesskap bestående av 10-12 beboere kunne fungere fint.

Det sies om bofellesskapet i Sandnes at kommunen tildelte plass etter de som trengte det mest, ikke etter hvem som passer i lag (Luteberget mfl. 2012:46). Det samme går fram av Fafos rapport. I følge Hansen og Grødem (2012) erfarer de som jobber tett på det enkelte boligtilbudet at sosialt fellesskap i boligene i mindre grad er avhengig av antall boenheter eller kvaliteten på fellesarealet, men i større grad avhengig av om de som bor der har noe felles, eller "finner hverandre", noe som vil være avhengig av alder, kjønn eller funksjonsnivå (ibid.:77).

Hansen og Grødem (2012) konkluderer med at erfaringene fra casestudiene viser at det ikke er noen sammenheng mellom boligløsningene og sosialt fellesskap. Noen beboere finner venner blant andre beboere, andre gjør det ikke. Det handler i stor grad om valgmulighet eller valgfrihet. Og det antydes at flere beboere i samme boligkompleks øker sjansen for at den enkelte finner noen han eller hun kan trives med. Samtidig er det ikke særlig grunnlag

for å si at store bofellesskap eller samlokaliserte boliger nødvendigvis fremmer sosialt fellesskap (Hansen og Grødem 2012:95). Sammensetningen av beboergruppen viser seg å ha en del å si om et sosialt fellesskap fungerer eller ikke.

Dette viser altså at foreldre og brukergrupper har en mer nyansert holdning til antall boenheter enn det veilederen anbefaler. Det er ikke bare antall boenheter som betyr noe for kvaliteten på bosituasjonen og om bofellesskapet fungerer etter intensjonen. Det handler også om kvaliteten på tjenestene, om kjemien mellom brukere og personalet, og om sammensetningen av beboergruppen.

2.4 Oppsummering

Denne kunnskapsstatusen har hatt søkelys på hvordan det ideologiske skiftet i omsorgspolitikken i retning av normalisering i økende grad gjenspeiles i boligsituasjonen for personer med utviklingshemming. Det dreier seg først og fremst om hvordan normaliseringstankegangen kommer frem i policydokumenter som omhandler boliger for denne gruppen, og hvordan det gjennomføres i praksis ved bygging og tilrettelegging av boliger. Det er særlig tre forhold som er sentrale for å ivareta denne ideologien. For det første skal boligene i så liten grad som mulig avvike fra andre boliger, for det andre skal beboerne selv kunne velge hvor de vil bo og for det tredje skal ikke boligene lokaliseres sammen med andre omsorgsinstitusjoner for å unngå ”omsorgsghettoer”.

Kapitlet har vist at det er vanskelig å gjennomføre et normaliseringsideal i praksis. Begrepet omsorgsboliger anvendes i stor grad når boliger til denne målgruppen omtales i policydokumenter eller skal utvikles og bygges, enten det er kommunene eller foreldre som står bak. Et spørsmål som det er grunn til å stille, er om begrepet omsorgsboliger bør nyanseres og presiseres i forvaltningsspråket for å dempe faren for stigmatisering og ekskludering av en stor gruppe som kun har behov for enkel bistand i dagliglivet. I definisjonen av

omsorgsboliger ligger klare føringer for tekniske og funksjonelle kvaliteter som for eksempel krav om rullestolsirkel ved siden av sengen på soverommet, noe som utgjør strengere krav enn til vanlige boliger med livsløpsstandard. Likevel brukes begrepet omsorgsboliger i dagligtalen også om samlokaliserte boliger der beboerne bor i vanlige leiligheter med tilgang til fellesrom.

En annen diskusjon er utformingen av slike boliger. Vi har sett at det særlig er bofellesskap eller samlokaliserte boliger som bygges. Når det gjelder omfang og antall boenheter i samlokaliserte boliger holder Husbanken fast ved en anbefaling om et antall mellom fire og åtte, og argumenterer med at det ved valg av fellesskapsløsninger finnes en fare for å bygge mini-institusjoner. Samtidig åpnes det opp for skjønn, og faktorer som målgruppes behov og ønsker, erfaringer, sammensetning og relasjoner påvirker valg av antall enheter. Det fremheves også at beliggenhet i tette bomiljøer tåler flere samlokaliserte boliger. Praksis viser at det bygges større bofellesskap enn Husbankens anbefalinger. Begrunnelsene for dette er flere. Som vist i kapitlet argumenteres det både med bedre faglig miljø for ansatte dersom det er flere boenheter, og at det kan spares kostnader til personal fordi de samme tjenestene kan ytes til flere.

Praksis viser også at boliger for denne målgruppen ofte lokaliseres i nærheten av andre omsorgsfunksjoner. Dette gjelder særlig der kommunene står for utbyggingen. Heller ikke valgfrihet, det å kunne bestemme hvor en vil bo, er i følge de senere års forskning lett å få til i praksis der kommunene er utbygger.

Funn fra studiene kan tyde på at både beboermedvirkning og sammensetning av beboere påvirker bruk av fellesrom.

3 Presentasjon av de tre prosjektene

Hvordan og i hvilken grad fellesrommene brukes kan være avhengig av hvordan bofellesskapet er utformet og hvor fellesrommene er plassert i forhold til inngangspartiet og adkomst til den enkelte leilighet. Studier viser at det kan være utfordrende for de som ikke vil bruke fellesrommene at leilighetene er organisert rundt en felles gang der en må passere fellesrommene for å komme til sin egen inngangsdør. For andre er nettopp det at en kommer ut i et felles rom noe som fremmer fellesskap og bruk av fellesrommene (Luteberegnet mfl. 2012:41).

I dette kapitlet skal vi se nærmere på den fysiske utformingen i de tre boligprosjektene. Felles for de tre boligprosjektene er at de er organisert som borettslag, og er fullfinansiert av Husbanken gjennom tilskudd og lån. Prosjektene har mottatt prosjekteringstilskudd, boligtilskudd, grunnlån og bostøtte (for enkelte av beboerne). Regnestykket er balansert slik at en som er ung og ufør skal klare seg på uføretrygden. Kommunen tar seg av de lovpålagte tjenestene og i alle tre boligprosjektene er det egen personalbase med døgnbemanning.

Felles for borettslagene er også at beboerne stort sett er mellom 20 og 30 år, og at de er relativt godt fungerende der mange klarer seg bra på noen områder, men har behov for daglig tilsyn og hjelp til andre områder som for eksempel matlaging og handling, eller til å håndtere økonomi. Enkelte har imidlertid behov for mer tilsyn, noe som utløser kommunale ressurser som nattevakt.

3.1 Furukollen

Borettslaget Furukollen ble bygget på slutten av 2000-tallet i landlige omgivelser i en av Oslo nabokommuner. De 12 boligene på Furukollen er fordelt over to etasjer i én felles bygning. Hver leilighet er rundt 45 kvm med entré, kombinert kjøkken og stue, bad og soverom, og i henhold til krav om livsløpsstandard. I tillegg hører det en bod til hver leilighet, samt at alle har balkong eller markterrasse.

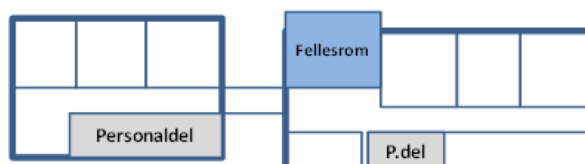
I hver etasje er det et stort fellesrom, med kjøkken / spisestue nede og TV-stue oppe. Personalet disponerer en base med møterom, sovedel og eget kjøkken, foruten eget bad og to kontorer. Basen ligger i første etasje noen meter fra beboernes felles spisestue, med unntak av et kontor som ligger i annen etasje. Basen har egen inngang, men de ansatte bruker like gjerne hovedinngangen til borettslaget.

Av bygningens totale areal, utgjør fellesrommene til beboerne rundt 15 prosent, og arealet som personalet disponerer rundt 10 prosent. Leilighetene og bodene som beboerne disponerer, beboernes private del, utgjør omtrent 55 prosent. De resterende arealene omfattes av trappeoppgang, heis, felles gangareal samt felles boder. I dette borettslaget er imidlertid noe av felles gangareal også møblert eller innredet som felles bruksareal med for eksempel sittegrupper, noe som betyr at disponibelt fellesareal utgjør en større andel enn 15 prosent.

Som den enkle skissen over planløsningen viser, er bygningskroppen delt i to fløyer som er bundet sammen men et lite midtbygg, der felles inngangsparti er plassert. I tillegg er også fellesrommene plassert midt i bygningskroppen og med leiligheter på hver side, slik at beboernes fellesrom fungerer som «hjerte» i bygningen. Dette gjelder særlig felles spiserom/kjøkken i første etasje som ligger rett ved hovedinngangen til bygningen. Som skissen også viser, er alle leilighetene og fellesrommene plassert på den samme siden av bygningskroppen, mens personaldel og boder er plassert på den motsatte side. På den måten har alle boligene de samme kvalitetene når det gjelder lysforhold og utsikt.

Fordi fellesrommene både i første og annen etasje er plassert midt i bygningen er rommene lett tilgjengelig for alle beboerne.

Figur 3.1 *Furukollen*

3.1.1 Prosessen i prosjektet

En foreldregruppe kjøpte en egnet tomt, engasjerte arkitekt og det ble opprettet en koordinator i kommunen. De fleste av foreldrene kjente hverandre fra før, og fikk med flere gjennom snøballmetoden. Gjennom hyppige møter utviklet de felles kriterier for hvordan de ønsket at boligene skulle utformes og brukes. Foreldrene lyste selv ut tilbud på entreprenør som skulle stå for utbyggingen. Byggeprosessen gikk relativt fort: Det tok et drøyt år fra den første spadene ble satt i jorda til de første beboerne kunne flytte inn.

Foreldrene kontaktet kommunen ”just in time” fordi det var budsjettet med bygging av omsorgsboliger et annet sted i kommunen som ble lagt på is. Derfor kunne midler til Furukollen legges inn i budsjettet. Det ble opprettet en kontaktperson i kommunen som fulgte hele prosessen til det var ferdig.

3.2 Granlia

Granlia borettslag ligger i en annen av nabokommunene til Oslo, i utkanten av et lite skogholt og med kort avstand til hovedveien med busstopp like ved. Husene sto ferdig til innflytting for fem-seks år siden og består av åtte ordinære leiligheter.

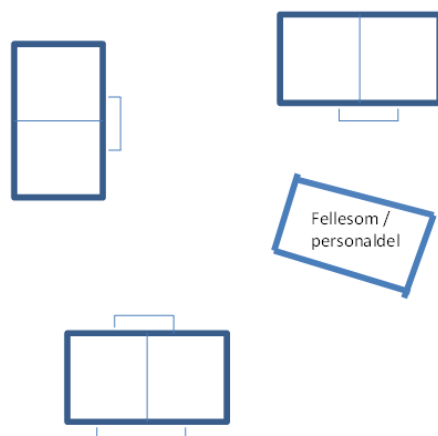
Som planløsningen viser er leilighetene fordelt på tre hus med en firemannsbolig med to leiligheter i hver etasje, og to to-mannsboliger der boligene er på bakkeplan. Hver leilighet er på 54

kvm, fordelt på egen entré, kombinert kjøkken og stue, soverom og bad. I tillegg har hver leilighet en liten bod inne i leiligheten pluss boder i kjelleren til felleshuset. Alle har egen markterrasse eller balkong.

Borettslaget har også et eget aktivitetshus. Huset inkluderer stor felles stue med kjøkken og gasspeis, og med plass til både en sofagruppe og et stort spisebord. I tillegg rommer huset kontor, bad og soveplass til hjemmetjenesten. I underetasjen som er like stor, er det i tillegg til boder innredet et klubbrom med en liten scene til bruk for musikkvelder, dansekvelder etc.

I dette boligprosjektet utgjør fellesrommene til beboerne ca. 20 prosent av bygningenes areal, mens arealet som personalet disponerer kun er på rundt 4 prosent. Resten fordeles på beboernes private boliger og de bodene som beboerne disponerer. Sammenlignet med Furukollen har Granlia relativt liten personaldel, noe som i praksis betyr at personalet bruker beboernes fellesrom til møtevirksomhet etc. (Dette diskuteres nærmere i neste kapittel.) Til gjengjeld disponerer dette borettslaget store fellesarealer som er tilrettelagt for variert bruk, der en egen bygning midt i boligfeltet gir sterke signaler nettopp om ønsket om fellesskap.

I Granlia er de fire bygningene som nevnt over organisert i tre bolighus med de private enhetene og ett felleshus som er plassert i midten (se skissen nedenfor). Til forskjell fra Furukollen går beboerne rett inn i sin egen bolig uten felles inngang, noe som også betyr at de ikke kan gå «tørskodd» til aktivitetshuset selv om avstanden til felleshuset ikke er stor. I hvilken grad denne typen løsning er med å påvirke bruken skal drøftes nærmere i neste kapittel.

Figur 3.2 *Granlia*

3.2.1 Prosessen i prosjektet

Også dette borettslaget er foreldreinitiert. Foreldregruppen kom i kontakt med en lokal utbygger som hadde en tilgjengelig tomt i skrånende terreng, godt egnet for utbygging av flere boliger. Etter ett års tid tok foreldregruppen kontakt med kommunen da avtalen med utbyggeren var en realitet. De hadde tomt og mer eller mindre ferdige tegninger, de hadde klare tanker om hvordan boligene og miljøet skulle være, men de manglet kommunal forankring. Kommunen var klar over boligbehovet til denne målgruppen og hvilke personer som trengte bolig, men hadde ikke lagt inn budsjett til et slikt prosjekt i kommunens økonomiplan før et par år senere. Planutvalget sa til slutt ja til boligprosjektet og prosjektet fikk forankring i kommunen (Akershus Amtstidende, nettutgave 25.08.2009).

Kommunen ble koordinator for prosjektet. Gjennom denne prosessen erfarte kommunen to viktige forhold som har betydning for og påvirker slike prosjekter. Det ene forholdet er at mange aktører er involvert og de har ofte ulike interesser i prosjektet. Det er beboere og deres pårørende, det er utbyggere og deres bankforbindelser, det er naboer og nærmiljøet, det er kommunens

politikere, kommuneadministrasjonen, samt Husbanken med sine normer og krav for finansiering. Det dreier seg om at man har ulikt utgangspunkt, ulike økonomiske interesser, ulike oppfatninger og ulike forventninger. Det andre forholdet som trekkes frem er den kommunale saksgangen som tar tid der alt skal forankres politisk og administrativt, og der forventningene om rask fremdrift ikke alltid er forenlig med kommunale prosesser.³

Sammen med foreldrene hadde utbyggerne en «brainstorming» for å finne ut hva som var viktig for å få til et godt og trygt bomiljø. Stikkord som trygt, meningsfullt og omsorgsfullt kom fram, det samme gjorde lett tilgjengelig, deltakende, aktiviserende, inkluderende, sosialt fellesskap og visuelt tiltrekkende. I tillegg ble det å eie egen bolig trukket fram som fremtidstrygt.

I følge de pårørende er aktivitetshuset motoren i borettslaget. Huset skal «gjøre funksjonshemming til funksjonsfremming, det skal brukes til arbeid, hobby, fest, ballspill, teater og kafe» (Sitat fra hjemmeside). Pårørende fremhever også at ”det er en ny boform”. Institusjoner er ut. Det er altfor mange psykisk utviklingshemmete som bare sitter hjemme og ser på TV” (Akershus Amtstidende 07.12.2009). ”Drømmen er at disse ungdommene (...) skal bo i en slags landsby” (Akershus Amtstidende 25.08.2009).

3.3 Eikebakken

Dette borettslaget har en sentral beliggenhet i Oslo, nær kollektivtilbud og forretninger. Borettslaget består av 6 boliger, pluss en del til personalet som består av to kontorer / soverom og bad. Personalet og beboerne deler stue/kjøkken som fungerer som beboernes fellesrom, samt en felles takterrasse. Leilighetene er på 43 kvm og består av soverom, kjøkken/stue og bad. I tillegg disponerer hver beboer en bod i kjelleren.

Til forskjell fra de to andre prosjektene ble dette boligprosjektet integrert i en ordinær boligblokk. Foreldrene fikk mulighet til å kjøpe en egen etasje til sine ungdommer, og boligene ble fullfinansiert med midler fra Husbanken. Fordi foreldrene kjøpte

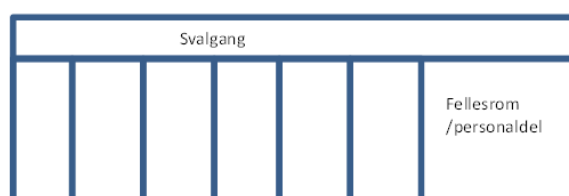
³ Hentet fra seminar om boligprosjektet høsten 2010, arrangør Husbanken

et ferdig tegnet bygg hadde de ingen innflytelse på utformingen av fellesrom. Den syvende leiligheten i etasjen ble tatt i bruk som felles personaldel / fellesareal. Denne leiligheten er større enn de andre med to soverom, stue/kjøkken og bad, og er omtrent 70 kvm.

Fellesarealet i Eikebakken utgjør rundt 10 prosent av det totale boligarealet. I tillegg disponeres egen takterrasse for beboerne. I dette borettslaget deler imidlertid de ansatte og beboerne fellesrommet (stue/kjøkken).

Planløsningen i dette boligkomplekset viser at leilighetene er orientert langs bygningskroppen med utvendig svalgang. Fellesrommet/ personaldelen er lokalisert i enden av rekken med leiligheter.

Figur 3.3 *Eikebakken*

3.3.1 Prosessen i prosjektet

Fordi gruppen kom inn relativt sent i boligprosjektet, og prosjekteringen i bygningene var ferdig, hadde foreldrene minimal innflytelse på utforming. Men det var viktig for foreldrene at det var fellesarealer inkludert i boligprosjektet. Derfor valgte de antall beboere etter hvor mange leiligheter de hadde til disposisjon i den etasjen de fikk kjøpt, i tillegg til at de hadde en ekstra leilighet som var tenkt til personalet og fellesstue for beboerne.

3.4 Oppsummering

Dette kapitlet har presentert de tre boligprosjektene med særlig vekt på fysisk utforming. Felles for boligene er at foreldregrupper har tatt initiativet, at alle har fått finansiering gjennom Husbanken

og at alle tre har kommunalt ansatt personal lokalisert i boligen og med døgnbemanning. Felles er også at de hadde tett samarbeid med sine respektive kommuner / bydel. I det ene prosjektet fikk foreldrene først tak i egnet tomt, skaffet selv arkitekt og entreprenør og fikk med seg kommunen på prosessen. I det andre prosjektet kom foreldre i kontakt med en entreprenør som hadde egnet tomt, og i det tredje kom foreldregruppen inn i et allerede prosjektert bygg tidsnok til å få kjøpt en etasje til sine.

De tre boligprosjektene har forskjellig planløsning og fysisk utforming. Det ene boligkomplekset er ett bygg, der alle fellesarealene er lokalisert i midten og med de private boenhetene på hver side. Bygget har felles inngangsparti, som fører inn til felles gangareal. I dette komplekset disponerer personalet relativt store arealer til seg selv, og her disponerer også beboerne relativt store fellesarealer.

I det andre boligprosjektet er boligene organisert i et tun fordelt på tre hus og med et felleshus i midten. Alle går direkte inn til egen bolig utenfra, uten felles gang. I dette prosjektet har personalet relativt liten plass, og må ta i bruk noe av beboernes fellesareal til sine daglige gjøremål, mens beboerne disponerer relativt mye felles arealer.

I det tredje prosjektet bor beboerne i en egen etasje i et større boligkompleks, der de tar heis for å komme inn i sin gang. Leilighetene ligger vegg i vegg, der inngangen til leilighetene fører ut til en ytre svalgang, og med fellesareal og persondel i enden. Også her må personalet delvis bruke fellesstue til møter etc, men fellesarealene er relativt romslige. I tillegg disponeres en egen terrasse.

4 Bruk og praksis

I dette kapitlet skal vi se nærmere på hvordan fellesrommene i boligene og brukes og hva som påvirker bruken. Hva er det som hemmer og hva er det som fremmer bruk av fellesrom? Kapitlet setter også søkelys på i hvilken grad pårørende opplever at boligene brukes slik de så for seg da boligene ble planlagt, og i hvilken grad deres ønsker samsvarer med de ansattes holdninger og praksis.

4.1 Organisering av de kommunale tjenestene i boligene

For å få nærmere kunnskap om hvordan fellesrommene brukes av beboerne vil jeg først si litt om hvordan de kommunale tjenestene er organisert i slike boliger generelt og i disse tre casene spesielt. De ytelsene eller den hjelpen som den enkelte beboer har krav på for å kunne klare seg i egen bolig, er basert på vedtak som kommunen fatter og som inngår i lovpålagte tjenester. Vedtakene gis ofte på et overordnet nivå og gir kun retningslinjer for praktisk bistand til den enkelte beboer. Så er det opp til ansatte i boligen å utarbeide tiltak for å gjennomføre vedtakene.

Etter Lov om sosiale tjenester skal kommunen bidra til at den enkelte får mulighet til å leve og bo selvstendig og til å ha en aktiv og meningsfylt tilværelse i fellesskap med andre. Kommunen skal etter sosialtjenesteloven §4-2 yte praktisk bistand og opplæring. Til ungdom som flytter hjemmefra for første gang kan denne bistanden være omfattende. Den enkelte skal lære seg alt av daglige gjøremål som å bo i egen leilighet, lage mat og komme seg til og fra jobb. Personalet må også følge opp avtaler som lege, tannlege og medisiner.

Hvordan fungerer hverdagen for de som mottar tjenestene i boligene?

Før jeg presenterer empirien fra denne studien vil jeg vise til en brukerundersøkelse om tilfredshet i samlokaliserte boliger blant 177 beboere og 262 pårørende som ble gjennomført i Oslo kommune i 2015 (Nystad og Baastad 2015). Sentrale temaer i undersøkelsen var selvbestemmelse og trivsel i boligen. Selv om svarene jevnt over viser tilfredshet på disse områdene, går det igjen flere forhold som nyanserer dette bildet. Ett forhold er at beboerne ofte får like tjenester og blir behandlet for likt, selv om beboerne og behovene er forskjellig. Det etterlyses mer skreddersydde opplegg for den enkelte. I tillegg påpekes det at beboerne får den hjelpen de ”trenger”. Hva som ligger i begrepet ”trenger” kan defineres på ulike måter. Det kan bety alt fra å få dekket de nødvendige behovene til å ta seg tid til en kopp kaffe sammen med den enkelte beboer. I et av sitatene illustreres dette slik: ”Jeg liker meg veldig godt her, men jeg blir ensom. Vil gjerne ha litt mer selskap, at de ansatte kan være litt mer inne hos meg. Vil gjerne ha noen å prate med”. (ibid.)

Et annet hjertesukk er at beboerne ofte er låst til fast tider som er satt av til ulike aktiviteter. ”Skal brukeren på aktiviteter som går over vaktskiftet er det veldig begrenset mulighet til å få følge, da vil det koste for mye å betale overtid for ledsagere.”

Forholdet mellom vedtakene og de individuelle planene som utarbeides for den enkelte beboer, viser seg også å være sprikende – og det er mange som ikke har slike planer for sin hverdag. Kommentarer som går igjen er at planene kan være for optimistiske sammenlignet med vedtakene. (ibid).

Når erfaringen viser at beboernes hverdagsliv i boligen er tett knyttet opp til tjenestenes organisering, er det også grunn til å anta at dette også påvirker beboernes hverdagsliv.

Hvordan påvirker tjenestenes organisering bruken av boligene i de tre boligprosjektene?

4.1.1 Ulike forventninger til tjenester

Selv om vedtak om bistand er lovpålagt, understreker de ansatte at vedtakene skal bidra til at beboerne blir mest mulig selvhjulpne og bli opplært til å klare seg selv. Her kan det oppstå konflikter mellom ansatte og pårørende, noe som i stor grad handler om ulike forventninger til hva hjelpen skal gå ut på og hvordan den skal utføres. Mens ansatte gjerne legger vekt på opplæring og at beboerne skal utføre for eksempel enkle oppgaver i leiligheten selv, hender det at pårørende forventer at dette i større utstrekning utføres av personalet. Et eksempel som kan være kime til konflikt er klesvask. Personalet bistår og lærer beboerne hvordan sortere tøy og hvordan vaskemaskinen fungerer. Beboerne utfører dette selv, mens pårørende ønsker at personalet har hovedansvar i prosessen der klærne blir vasket, tørket og ryddet inn i skapene og følges opp dersom ikke beboer ikke gjør dette selv. Det er ikke alltid det fungerer som vi ser av følgende hjertesukk fra en mor. «Når alt tøyset kommer ut med samme nyanse av rosa fordi NN ikke har klart å sortere klærne før det skal vaskes, blir jeg litt oppgitt. Da var blant annet en rød genser vasket sammen med det hvite». Hun forventer at personalet tar hovedansvaret selv om sønnen skal lære dette selv.

Vedtakene som beboerne får når de flytter hjemmefra er ikke nødvendigvis bare relatert til boligen og bosituasjonen. I slike vedtak kan det for eksempel også inngå fritid, formulert som at det skal planlegges og gjennomføres en til to fritidsaktiviteter i uka som den enkelte beboer skal være med på og som knyttes til bistand fra de ansatte i boligen.

Felles for de tre borettslagene i denne studien er at de fleste beboerne har et aktivt hverdagsliv med aktiviteter på fritiden nesten hver dag, noe som medfører at de er lite hjemme i sin egen bolig. Innimellom skal det handles og lages mat, og leilighet og klær skal vaskes. Ansatte forteller at dette kan være en utfordring fordi beboerne ikke får den roen de trenger for å kunne bare ”bo” eller finne seg til rette i egen bolig.

Det påpekes av de ansatte at det er en viktig forskjell fra andre normalt fungerende unge mennesker når det gjelder å få

hverdagens rutiner til å gå rundt. Med for denne gruppen tar *alt mye lengre tid*. Det betyr at det ofte kan være en utfordring å koble jobb og en aktiv fritid med hverdagslige gjøremål som planlegging av innkjøp, handling og matlaging, i tillegg til å holde orden i egen leilighet. Det tar tid å komme seg til og fra aktiviteter, noe personalet av og til må bidra med, og det tar tid å komme seg til og fra butikken. Samtidig er denne gruppen ofte veldig avhengig av rutiner og med lite rom for raske endringer og ”ad hoc” løsninger.

Koblingen mellom beboernes aktiviteter og gjennomføring av vedtak og tiltak kan med andre ord til tider være utfordrende både for personalet og for beboerne. Imidlertid er det både et ønske og et mål om at denne beboergruppen skal ha et aktivt og sosialt hverdagsliv på lik linje med andre. Både pårørende og beboerne selv er opptatt av at de har en aktiv fritid, noe som utfordrer personalets organisering av tjenestene i boligen. Dilemma dreier seg om å finne balansen mellom en aktiv fritid og den tiden beboerne trenger hjemme for å få tid til daglige gjøremål og til å finne seg til rette i egen leilighet; alt relatert til den enkeltes vedtak og hjelpebehov og personalets organisering, og dermed også det sosiale i boligen; bruk av fellesrommene.

I studien til Eide og Breimo (2013) viser empirien at vaktordningene i boligene kan legge store begrensninger på hva slags sosiale aktiviteter beboerne kan delta i. Dette gjelder uavhengig av boligtype. De samme funnene påvises i andre studier, for eksempel Thorsen og Myrvang (2008) og i Ruud og Nørve (2012). Vaktene som reguleres av tradisjonelle turnusordninger kan for eksempel bidra til at beboere ikke kommer seg ut på kveldene eller i helgene fordi det er vaktskifter, eller at de hentes fra kveldsarrangementer før disse er slutt for at det skal passe med vaktene til de ansatte (Ruud og Nørve 2012).

En av løsningene for å få hverdagen til å gå rundt, og som praktiseres i alle de tre samlokaliserte boligene, er at en eller to ansatte blir med på aktiviteter på ettermiddagen dersom det er flere beboere som skal på samme aktivitet. Ofte er aktivitetene lokalisert i nærheten og tilrettelagt for personer med utviklingshemming, og det er derfor naturlig at flere beboere fra en bolig er med på

samme aktivitet enten det er fotballtrening, trimgruppe eller ungdomsklubb.

Bruk av boligen – privat versus felles

Et annet dilemma er hvordan personalet skal forholde seg til den private delen av boligen; dvs. til beboernes egen leilighet. Regler om at man ikke går inn i en leilighet eller et rom uten å «være velkommen inn» er velkjent, likeledes at personalet ikke skal gå inn i en leilighet uten at beboeren er tilstede. Hvor går skillene i praksis? Hva regnes som private arealer? I utgangpunktet kan fellesarealene i disse tre boligkompleksene forstås som private eller halvprivate i den forstand at de eies av beboerne selv. Men som vi har sett er boligkompleksene utformet forskjellig, der deler av personalbasen i to av prosjektene i praksis inngår som del av beboernes fellesareal. Fordi beboere og personalet i stor grad deles fellesarealer kan det være enklere å yte tjenester i fellesrommene, for eksempel relatert til felles måltider eller at det settes i gang felles aktiviteter i helgene eller på kveldstid. På den måten utviskes grensene mellom det private og den halvprivate, og personalet kan oppleve at det er lettere å yte bistand i et fellesskap.

En ikke-intendert side ved personalets respekt for de private enhetene kan være at omsorgen og bistanden som den enkelte beboer trenger ikke blir gitt, og det kan dette være en utfordring i praksis fordi det kan få uønskede konsekvensene for de som trenger omsorg. Et par eksempler hentet fra Karen Jensens undersøkelse, illustrerer dette. Det ene eksemplet viser en beboer som ikke varmet mat som skulle varmebehandles før den skulle spises fordi vedkommende ikke ville bruke komfyren.

Konsekvensen var at vedkommende ble syk og feilernært fordi personalet ikke skulle forstyrre «privatlivet» og det ble derfor ikke oppdaget før etter en stund. Et annet eksempel er beboeren som spiser godteri på sengen hver kveld, og som går opp mange kilo etter kort tid (Jensen 1990b:229). Etter disse episodene begynte personalet å se beboerne mer som klienter, med boligen som opplæringsarena og seg selv om profesjonelle oppdragere. I skjæringspunktet mellom å se beboerne som personer med kunnskap og erfaring, og i stand til å ivareta sitt eget beste på den ene siden, og som personer som mangler denne kunnskapen på

den andre, utfordres personalets handlingsrom og tilnærming til hvordan omsorgen skal utøves.

I hvilken grad har boligens fysiske utforming og organisering noe å si for hvordan skillet mellom det private og det halvprivate praktiseres? Det er lettere å tenke på private hjem når beboerne har egne hus eller boliger som ikke er tilknyttet fellesarealer. I samlokaliserte boliger flyter kanskje grensene mellom det private og det offentlige mer, og det kan være vanskeligere for de ansatte å skille mellom dette, for eksempel ved å gå inn i leiligheten uten å banke på eller bli invitert inn etc. (se for eksempel Eide og Breimo 2013:154). Dette viser at holdninger som utvikler seg formes bevisst eller ubevisst av de fysiske omgivelsene. Det utvikles imidlertid en profesjonell bevissthet og skoloring som også er grunnleggende.

4.2 Hvordan brukes fellesrommene?

En studie om samlokaliserte boliger viser til at kommunene begrunner bygging av boliger med fellesareal med at beboerne liker å være sammen og at de på den måten tilrettelegger for fellesskap, som for eksempel felles måltider (Kittelsaa og Tøssebro 2013:83). Fellesareal i boligen kan være både et gode og det motsatte. Dersom beboerne trives sammen fungerer det bra. Det antydes at der beboerne får dekket sine sosiale behov på jobb og ellers i fritiden, er behovet for fellesareal i boligen mindre. Det som kan være negativt ved fellesareal kan være at uro og negativ adferd kan smitte over på andre. Enkelte kan også bli altfor dominerende (ibid.).

Funn fra undersøkelsene om bruk av fellesareal viser ingen entydige svar på om fellesareal i boliger er positivt for beboerne eller ikke. Dette er avhengig av beboernes funksjonsnivå, sosialt liv på fritiden, preferanser på fellesskap versus å trives best i eget selskap etc. Bruk av fellesrom handler i stor grad også om hvordan personalet forholder seg til hvordan fellesrommene brukes og hvilken hjelp som skal ytes til den enkelte beboer i fellesrommene vs i de private enhetene. Det erfares ofte som «feil» at alle i et bofellesskap skal være samlet i fellesstua når noen bestemmer det

(Hansen og Grødem 2012:90). Videre i dette avsnittet skal vi se hvordan bruk av fellesrommene i våre boligprosjekter foregår.

Organisering av felles middager

Felles for alle de tre boligprosjektene er at de organiserer faste felles middager i fellesrommet i løpet av uka. Hvor ofte dette skjer og hvordan det organiseres varierer.

I Furukollen organiseres felles middager hver dag bortsett fra fredager og søndager. Fredag samles beboerne senere på ettermiddagen foran fjernsynet med fredagskos som popcorn eller vafler for å se ”gullrekka” eller andre populære serier for sesongen. Lørdag og søndag er det felles frokost. Måltidene lages og serveres i spisestuen mens TV-titting skjer i fellesrommet i annen etasje.

Middagslaging er organisert ved at et par beboerne har ansvar for å lage maten med veiledning fra ansatte, men andre har ansvar for å dekke på / rydde av og vaske opp. Oppgavene går på omgang mellom alle beboere. Inkludert i dette er også handling. Alle er med på å bestemme menyen gjennom de faste beboermøtene. Mens middagen forberedes holdes spisestuen stengt for at beboerne skal få arbeidsro. Det er selvsagt frivillig å være med, men unntaksvis vil alle være med.

I *Granlia* arrangeres fellesmiddager to ganger i uken der beboerne er med på å lage maten. Enkelte lager også maten i fellesrommet sammen med personalet ellers i uka som de spiser her. I tillegg har beboerne faste husmøter en gang i uka, da serveres det alltid suppe og havrevafler. På husmøtene diskuteres alt fra ønsker om aktiviteter i ferien og helgen til brannøvelser.

I *Granlia* har de ikke felles TV-titting i fellesrommet, men det hender det er noe felles aktivitet i helgene for de som ikke er på besøk hos pårørende, og som inkluderer TV-underholdning.

Eikebakken har også felles middager daglig, og der matlagingen går på omgang mellom beboerne. En beboer har ansvaret for å lage middag sammen med personalet, og dette går på omgang mellom beboerne. Når matlagingen er i gang, skal ikke fellesrommet brukes av de andre for ikke å forstyrre. Alle pårørende var enige om en slik ordning fra starten av, da beboerne flyttet inn for fem år siden.

Hva er begrunnelsen for å arrangere felles måltider når beboerne selv har kjøkken i egen leilighet, og når målet er å gjøre beboerne mest mulig selvstendige og selvhjulpne med å lære å lage sin egen mat? En av begrunnelsene som oppgis er å få logistikken til personalet til å gå i hop. Dette gjelder særlig på Furukollen. Informantene påpeker at det tar tid når mange skal ha hjelp til å lage mat i samme tidsrom, noe som kan gå ut over andre ting. De har kommet frem til at ved å ha felles måltider kan de frigjøre tid til å kjøre og hente til fritidsaktiviteter etc. Felles måltider har her også en rasjonell begrunnelse i tillegg til det sosiale.

En annen grunn som oppgis er at felles måltider ivaretar et sunt og variert kosthold. Pølser og pizza er ikke inkludert i menyen i fellesmåltidene. Dette sørger beboerne for selv i sine egne leiligheter. Som en av de ansatte sier: ”Alle har lært seg hvordan de steker en Grandiosa”.

De pårørende på sin side synes det er veldig bra med felles middager og mange har vært aktive for å få til en slik ordning. En av fedrene understreker at ”Det sto vi hardt på for å få til fra begynnelsen av. Det var viktig for oss å vite av NN fikk være med å lage sunn mat og få et skikkelig måltid hver dag. Ellers ville det blitt mye ferdigmat.” Et sunt kosthold betyr mye for flere av de pårørende. Andres erfaringer med at sønn eller datter legger kraftig på seg når de flytter hjemmefra til egen bolig har påvirket foreldrene i de tre borettslagene til å være aktivt med i ordningen med felles middager, og der sunt kosthold er i fokus. Flere av ungdommene i disse boligene er også fysisk aktive og har behov for ”ordentlig” mat.

En annen side ved å ha felles middager handler om at måltidet er en sosial arena, der beboerne både spiser sammen med andre i et fellesskap, men også sosialiseres inn i en måltidsstruktur med faste rammer og normer. Beboerne er vokst opp i en familiesituasjon der det å spise sammen har vært en naturlig del av hverdagen. Forskjellen er selvsagt det å spise sammen med familien og med ”naboer”. Når det tas opp som tema påpeker flere foreldre at mange kjente hverandre før de flyttet inn, og fordi dette var foreldre som sto bak boligprosjektene så ble gruppen tilpasset hverandre slik at de skulle passe sammen. Det betyr ikke at alle er

bestevenner og mye sammen på fritiden, men de kjenner hverandre - og har blitt kjent med hverandre godt nok til at felles måltider fungerer bra.

Annen organisert bruk av fellesrom

I tillegg til felles måltider brukes fellesrommene til andre aktiviteter. På *Furukollen* omdannes spisestuen til aktivitetsrom foran årets høytider eller merkedager; det arrangeres juleverksted og påskeverksted, halloweenfest og markering av Valentines day. I tillegg feires alle beboeres bursdager der, samlet til en søndag i måneden. Da inviteres alle beboerne, såkalt ”nabobursdag”. Utover dette er det ikke særlig behov for å legge til rette for sosialt fellesskap. De fleste har mye aktiviteter og mange venner utenom.

I *Granlia* er fellesrommet i underetasjen tilrettelagt for aktiviteter med sang og dans, men brukes ikke spontant av beboerne. Rommet fylles imidlertid en gang i uken når det arrangeres Kulturkafe for ungdom med utviklingshemming i kommunen.

I *Eikebakken* arrangeres det felles TV-kvelder særlig i helgene.

Ikke organisert bruk av fellesrom

I hvilken grad brukes rommene når det ikke arrangeres noe der eller når personalet ikke er i rommet? Kommer beboerne av seg selv for å se på tv eller spille et spill med andre? Bruken av rommene avhenger, som vi har sett, i stor grad av at noen av de som jobber i boligen oppholder seg i fellesrommene.

Som vi viste ovenfor har personalet på *Furukollen* eget kjøkken og har derfor ikke behov for å bruke eller oppholde seg i fellesrommet når det ikke arrangeres noe der. Det betyr at beboerne må ha en egen ”drive” for å bruke rommene. Det fortelles at et par av beboerne av og til setter seg i TV stua i annen etasje for å se på Dagsrevyen. Ellers er det svært sjelden at rommene brukes av beboerne utenom de faste arrangementene.

Selv om *Furukollen* har to store fellesrom som er innredet til henholdsvis kjøkken / spisestue og tv-rom med stor sofa og et lite te-kjøkken, er også en del av gangarealet møblert med sittegrupper. Dette arealet kan defineres som noe midt mellom det som er halvoffentlig og det som er tilrettelagt for fellesskap, og som mer

er en «sone» som brukes midlertidig, i farta på vei til og fra. Sofagruppen i gangen utenfor spiserommet, rett ved hovedinngangen, er en slik sone. *Det viser seg at dette arealet er det som er mest brukt av beboerne.* Der må alle forbi hvis de skal noe, det ligger i nærheten av personalbasen, og der er det greit å vente på skyss når de skal av gårde til noe. Der henger også ukas meny over måltidene som studeres flittig, og det er her beboerne venter på at middagen skal bli ferdig og spisestuen skal åpne. Sofakroken er med andre ord lett tilgjengelig og der har beboerne oversikt over alt som skjer, hvem som kommer og går av naboer eller personalet. Det kreves ingen aktiv deltakelse. TV-rommet i annen etasje brukes til sammenligning stort sett bare en gang i uka, når det er planlagt aktivitet, med unntak av en og annen som går innom.

I *Granlia* bruker enkelte beboere fellesrommet som avlastning for egen stue; som en forlenget del av egen bolig. Dette var særlig utberedt i den første tiden da beboerne søkte seg til fellesrommet når de var hjemme, men noen oppsøker fellesrommet enda – for å være sammen med personalet. Personalet i boligen har brukt en del tid på å lære beboerne at de skal bo for seg selv i leiligheten der de har sin egen stue. *Dette er et interessant perspektiv med tanke på at det ofte er omvendt – nemlig det å få beboerne til å bruke fellesrommet.* I *Granlia* har ikke personalet eget kjøkken og oppholder seg ofte i fellesrommet.

Fellesrommet i *Eikebakken* brukes gjerne til TV-titting daglig av enkelte beboere, ellers går beboerne ut og inn på eget initiativ. ”Jeg tror NN slenger innom fellesstua hver ettermiddag når han ikke er på trening. Han vil gjerne slå av en prat, og kanskje finner han noen av de andre beboerne der også. Han elsker jo å ha folk rundt seg.” Fordi personalet i stor grad bruker fellesrommet er det alltid noen å prate med når beboerne stikker innom i fellesrommet i *Eikebakken*. En annen pårørende forteller at hennes sønn ikke bruker fellesrommet annet enn til fellesmiddager. Ikke fordi han ikke vil, men fordi han ikke tar initiativ selv. Han er imidlertid med når det arrangeres noe, for eksempel på lørdagskveldene.

Erfaringene fra de tre boligprosjektene understreker betydningen av at noen (personalet) oppholder seg i fellesrommene for at beboerne skal stikke innom på eget initiativ, det skaper en «hjemlig» atmosfære, noe som fremmer bruken.

Uklare grenser mellom fellesrom og personalbase

Et dilemma som personalet i *Granlia* erfarer er at mangel på egnede arealer i personaldelen til møter og samtaler med pårørende, går ut over beboernes bruk av fellesrommet. Når personalet har møter må de bruke fellesrommet, og følgelig er dette stengt for beboerne mens møtene pågår. I følge personalet går det greit for beboerne som aksepterer dette. For eksempel vet de at fellesrommet er stengt en fast ukedag fra kl 14-16 da personalet har felles møter.

Erfaringen fra *Granlia* viser at det er nødvendig at personalet disponerer eget areal av en viss størrelse i boliger med heldøgnsstjenester, noe som også påpekes av ansatte. Kontorplassen bør være i et eget rom med blant annet mulighet til å oppbevare sensitiv informasjon, låsbart medisinskapp etc., og med mulighet for å avskjermes fra støy. I tillegg er det behov for et rom som skal brukes til møter og som ikke er en del av beboerens fellesareal.

Når personaldelen fungerer som en del av beboernes fellesrom oppstår det også ofte uklare ordninger om hvem som har ansvar for å holde orden i fellesrommene. Rydding av fellesrommet fungerer ikke i *Granlia*. Tanken var at beboerne skulle holde orden med hjelp av personalet, men i praksis blir det personalet som må rydde og det skjer ikke rutinemessig. Etter et par års botid ser personalet behov for at det må etableres klarere rutiner på hvem som skal holde orden i fellesrommet.

Også i *Eikebakken* deler personalet fellesrom med beboerne. Som vi tidligere har vist disponerer personalet en tre-roms leilighet med egne kontorer, og der de deler stue og kjøkken med beboerne som del av beboernes fellesrom. Erfaringene med denne delingen er god. Imidlertid må også personalet i *Eikebakken* bruke fellesstua til møter ved turnusskifte en knapp time hver dag, og da skal helst ikke beboerne gå inn der.

Personalet er opptatt av at fellesarealene skal være hyggelige og ordentlige. For eksempel tok de selv initiativ til å male om felles stue for å gjøre det hyggeligere for beboerne, og det ble lagt nye fliser på kjøkkenet. Utgiftene ble dekket av borettslaget. Fordi

disse arealene utgjør en egen leilighet påpekes det fra pårørende at det kan være lettere å få en hjemfølelse i denne typen fellesarealer.

Felles for disse to bofellesskapene er at personalet til en viss grad må bruke beboernes fellesareal til sin daglige virksomhet. En viktig forskjell mellom Granlia og Eikebakken er imidlertid at personalet i Granlia har for liten kontor/møteplass til daglig drift og er mer avhengig av å ta i bruk fellesarealet, mens Eikebakken velger å ta i bruk stue / kjøkken sammen med beboerne men har også kapasitet til møter og kontorarbeid i egne disponible rom.

Blir pårørendes ønsker og forventninger innfridd?

Pårørende i alle tre boligprosjektene ønsket å ivareta sosialt fellesskap og hindre ensomhet ved å tilrettelegge for fellesrom i boligprosjektene. Men hvordan finne noe som tilfredsstillende for alle behov og ønsker? Det kan være vanskelig å få til. Bruk av fellesrom viser seg å være avhengig av personalet og hva de klarer å få til av aktiviteter, selv om enkelte beboere stikker innom rommet for å si hei når de ser noen sitter der. Det betyr at det ikke er nok å bygge slike rom, det må også fylles med innhold av de som jobber der, sammen med de som bor der.

Hvorfor blir ikke fellesrommene tatt i bruk slik pårørende ønsket? De ville skape en arena der de kunne ha noe sammen, være i et fellesskap. En av årsakene er at beboerne har forskjellige ønsker og behov, og de er svært forskjellige. Noen er sosiale og vil være med der det skjer, andre trives godt i sitt eget selskap og kan synes det blir for mye med mange rundt seg. En annen årsak som trekkes fram er at det tar tid å bli kjent med hverandre og bli trygge både på hverandre og i bosituasjonen. Noen kjenner hverandre fra før, andre er fremmede for hverandre når de flytter inn. Beboere kan også flytte inn i boligen på forskjellig tidspunkt, og dermed bruke tid på å finne seg til rette i sitt nye hjem.

I en av boligene kom det frem at pårørende ønsker mer oversikter og ukeplaner for felles aktiviteter fra personalet. Samtidig ser personalet at de ikke kan lage slike planer fordi de må ta utgangspunkt i de som er i boligen til en hver tid, og må planlegge etter dette. Her avdekkes et dilemma der pårørende på den ene siden ønsker å planlegge barnas fritid og aktiviteter etter ukeplaner,

og for eksempel kunne planlegge besøk eller fritid med familien, mens personalet må forholde seg til hvem som til en hver tid oppholder seg i sin egen leilighet og deres behov for aktiviteter på kort sikt.

4.2.1 Kobling mellom bruk og fysisk utforming

På hvilken måte kan vi avdekke om forskjell i bruk av fellesrommene er relatert til planløsningen? I enkelte studier kan en finne sammenheng mellom hvordan fellesareal er plassert i forhold til leilighetene og i hvilken grad fellesareal er vellykket. For eksempel viser case at når fellesarealet ble lagt utenfor boligen, der beboerne måtte gå ut for å komme dit, økte trivselen og flere begynte å bruke egne leiligheter mer, og bruke fellesrommene mindre (Kittelsaa og Tøssebro 2013: 83).

Det er få studier som viser direkte sammenheng mellom fysisk utforming av boligene og hvordan de brukes, men det er enkelte forhold som trekkes fram. Noen bofellesskap har for eksempel egne ytterdører til leilighetene, mens andre har felles ytterdør, med egne inngangsdører fra felles gang. Eksempler viser at felles utgangsdør kan føre til uro for de som bor der, mens for personalet er det lettere å ha oversikt med en ytterdør enn med flere. Det sosiale miljøet viser seg også å kunne påvirkes av om døren til fellesarealet står åpent eller ikke (Eide og Breimo 2013:143). En annen effekt er som vist i et av casene at beboerne samlet seg i sofagruppen foran felles inngangsparti nettopp fordi det var liv og røre.

Som vist i forrige kapittel er de tre boligprosjektene fysisk ulike. Ett av borettslagene har eget hus der fellesrommene og personalbasen er lokalisert, i et annet er fellesrommene plassert midt i bygningskroppen omgitt av de private boligene på hver av sidene og ett der fellesrommet, som deles med personalet, er plassert i enden av rekken med boliger. I Granlia, der fellesrommene ligger i eget hus, er det ikke mange meterne å gå fra de private boligene til fellesrommet. Men det betyr likevel at beboerne blant annet må skifte skotøy vinterstid når de går over til fellesrommet. Med et eget hus har heller ikke beboerne «kontroll» over bruken av rommet fordi de ikke kan se eller høre om det er

andre der. Kontroll i denne sammenhengen betyr at de i mindre grad kan følge med på når det er andre som bruker rommet, i betydningen at det «skjer noe» i fellesrommet som vekker nysgjerrighet og lysten til å være med. Fordelen med at huset ligger i midten av beboernes leiligheter er at det skapes et naturlig skille mellom de private boligene og fellesrommet.

I Furukollen, der fellesrommene er plassert midt i bygningskroppen, har beboerne enkel adkomst. Fordelen med denne løsningen er at de enkelt kan se om det er andre i rommet når de passerer forbi, og på den måten lettere kunne bestemme seg for om de vil stikke innom eller gå videre. For enkelte er det avgjørende at det sitter noen der fra før, at rommet er i bruk, for andre er ikke dette så viktig.

I Eikebakken må beboerne gå til enden av korridoren for å oppsøke fellesrommet, og de har ingen mulighet til å ”sjekke” om noen av de andre beboerne er der fra før. På den annen side vil det være stor sannsynlighet for at en eller flere av personalet er der fordi rommet deles med dem, og på den måten vil dette være en fremmede faktor for å stikke innom fellesrommet på impuls.

4.3 Oppsummering

Hva er det som fremmer og hva er det som hemmer bruk av fellesrommene i disse tre boligprosjektene? I dette kapitlet har vi sett nærmere på hvordan fellesrommene brukes, hva som skal til for bruk, om bruken er i tråd med det de pårørende så for seg da boligene ble utformet, samt i hvilken grad kan fysisk utforming har noe å si for bruk.

Kapitlet viser at hvordan fellesrommene brukes i stor grad er koblet til hvordan de kommunale tjenestene organiseres i boligene. Det vil si at fellesrommene først og fremst brukes når det organiseres aktiviteter i regi av personalet. I alle de tre boligprosjektene organiseres det felles middager flere ganger i uken, og som benyttes av de fleste beboerne. Beboerne står selv for matlaging ved hjelp av personalet. I tillegg organiseres TV-kvelder, lørdagsunderholdning og jevnlig beboermøter i

fellesrommet. I den motsatte enden viser funnene at fellesrommene i liten grad brukes utenom organisert virksomhet.

Ved at beboerne er med å lage mat, dekke bord og rydde etter måltidet brukes boligen både som et hjem og som en opplæringsarena der beboerne skal lære å bli selvhjulpne. Dette er i tråd med en integreringstankegang, et faglig ståsted der beboerne blir sett på som personer som trenger bistand til å utføre daglige gjøremål i eget hjem.

De pårørendes forventninger til hvordan boligen skulle brukes er nok bare delvis innfridd, kanskje med unntak av Eikebakken der de pårørende ikke var med å forme boligprosjektet. I de to andre boligprosjektene hadde de pårørende klare ønsker og tanker om hvordan fellesarealene skulle brukes, og funnene tyder på at de så for seg en mer hyppig bruk av rommene. ”De skulle fylles med liv”. I praksis ble det ikke helt sånn.

Som vist har også den fysiske utformingen betydning for bruk av fellesrommene. De tre boligprosjektene er forskjellig utformet, og har kvaliteter som både fremmer og hemmer bruk. Det mest tydelige funnet er at fellesarealene brukes av beboerne på eget initiativ når de ser eller hører andre er til stede.

5 Avslutning

I dette kapitlet drøftes nærmere de problemstillingene som har kommet fram i undersøkelsen, og som dreier seg om hvordan fellesarealene i bofellesskap brukes, hva som fremmer og hva som hemmer bruken, samt på hvilken måte størrelse og fysisk utforming av boligene påvirker bruk.

Bakgrunnen for ønsket om fellesareal

Hvilke ideer ligger til grunn for ulike arealfordelinger mellom private enheter og fellesarealer? Er det fellesrom eller private enheter som prioriteres når boligene skal utformes? I de tre casene som er gjennomgått ser vi at det i stor grad var fokus på fellesarealene i boligkompleksene da disse ble planlagt, og at det først og fremst er egne rom som er definert til formålet. De private enhetene i prosjektene er boliger som tilfredsstiller dagens krav til standard, med alle funksjoner. For de pårørende i disse prosjektene har det ikke vært aktuelt å bygge andre typer boliger uten for eksempel egen kjøkken/stue i leiligheten. Dessuten stiller Husbanken krav til standard for å få finansiert denne typen boliger.

Bak ideen om fellesarealer ligger ønsker om å ivareta et sosialt liv, på lik linje med det beboerne har hatt hjemme sammen med pårørende og familie. Foreldrenes skrekk er at sønn eller datter flytter til ensomhet. Det er mange historier om mennesker med utviklingshemming som sitter ensomme i egen leilighet. Derfor er det å ha fellesrom i tilknytning til den private boligen en viktig drivkraft. Funnene viser derfor at det først og fremst er *foreldre / pårørende som har vært premissleverandører med hensyn til arealfordeling* (private arealer vs fellesarealer) i boligene. Dette kommer frem både i de tre boligprosjektene i denne undersøkelsen, men også i de senere års forskning på tema.

Vi ser også at det er *samsvar mellom kommunens og pårørendes/målgruppes ønsker om utformingen av boligene* i våre case, fordi det tidlig ble opprettet samarbeid om de to prosjektene som ble initiert av foreldrene. Men her viser erfaringer fra andre studier at enkelte kommuner opererer med et betydelig større antall beboere i boligkompleksene, og der diskusjonen om oppbygging av nye institusjoner har blusset opp. I de casene er det ikke samsvar mellom kommunene og pårørendes ønsker.

Bruk av fellesareal

Når det gjelder *bruken av fellesrommene* kan det stilles spørsmål om rommene brukes slik de pårørende så for seg når sønn eller datter flyttet inn i egen bolig. I hvilken grad brukes arealene av beboerne på eget initiativ? Hva utløser bruken av slike arealer? I alle tre boligprosjektene arrangeres det fellesmiddager flere ganger i uka i tillegg til faste beboermøter, noe som betyr at noen av fellesrommene stort sett brukes daglig. Funnene viser imidlertid i stor grad ellers at rommene svært sjelden brukes uten at det er organiserte aktiviteter. Funnene kan imidlertid nyanseres. Der personalet deler fellesrom med beboerne stikker beboerne oftere innom enn der personalet disponerer egne rom. Her kan vi for eksempel se en tydelig forskjell mellom Furukollen og Eikebakken. Fellesrommene på Furukollen brukes i liten grad uten planlagt aktivitet fra de ansatte, mens i Eikebakken er personalet alltid tilstede i fellesrommet. Der stikker enkelte beboere innom daglig.

Et interessant funn er at beboere gjerne bruker fellesarealene som ikke er tilrettelagt eller tiltenkt bruk i særlig grad, som for eksempel gangareal utenfor fellesrommene. Det handler om steder i boligen der det er liv og røre, der beboere og personalet kommer og går, og der en kan følge med på det som skjer uten nødvendigvis være deltaker.

Sammenheng mellom organisering av hverdagen og bruk av fellesareal

En problemstilling som ikke er diskutert i rapporten er i hvilken grad bruken av fellesrom organiseres etter vaktplanene for personalet. I samtaler med personalet går det frem at det er beboernes ulike aktiviteter som styrer når for eksempel felles

middager skal arrangeres, og der personalet sammen med beboerne har funnet en god løsning. I de tilfellene enkelte beboere ikke kan være med på middag en dag fordi de har andre aktiviteter, blir det satt av mat som kan varmes senere. I helgene arrangeres det som regel noe i fellesrommene for de som ikke er bortreist, for eksempel på besøk hos foreldre. Personalet planlegger også dette sammen med beboerne, som kommer med ønsker. Denne ordningen viser at det er beboernes hverdagsliv som styrer når felles aktiviteter skal skje, og ikke personalets vaktordninger. Det kan også ses en klar sammenheng mellom hvordan fellesrommene brukes og personalets faglige ambisjoner. Måltidene fungerer både som opplæringsarena for den enkelte beboer som lærer å lage mat og som en sosial arena for fellesskapet.

Samtidig er det grunn til å spørre om organiseringen av aktiviteter i fellesrommene bidrar til å rasjonalisere de lovpålagte tjenestene som beboerne har fått innvilget. I intervjuene med ansatte legges det ikke skjul på at ved for eksempel å organisere felles måltider kan tid frigjøres til andre tjenester, som å være med beboere på fritidsaktiviteter. I de tre casene er det ikke noe som tyder på at felles organisering av tjenester, som felles middager, reduserer antall timer eller ressurser som en enkelte har vedtak på.

I hvilken grad brukes mer enn ett fellesrom? Både Furukollen og Granlia har flere enn ett fellesrom. Erfaringene viser at det andre rommet, det som ikke brukes til daglige middager, kun brukes til faste tider en gang i uken. Det er svært sjelden noen stikker innom. Et spørsmål som da dukker opp er om det egentlig er behov for flere enn ett fellesrom i denne typen bofellesskap, og at man heller kan legge mer vekt på utforming og bruk.

Sammenheng mellom fysisk utforming og bruk av fellesareal

Studien har også satt søkelys på i hvilken grad boligprosjektene fysiske utforming har noe å si for bruken av fellesarealene. I hvilken grad har plassering av fellesrom og tilgjengelighet noe å si? Vi finner ikke entydige svar på dette, men funnene kan tyde på at både visuell og fysisk avstand kan ha noe å si for om fellesrommene lokker til bruk. Med visuell avstand menes at det er lett å se om fellesrommene er i bruk fra sin egen inngang eller sitt eget vindu. Fysisk avstand mellom egen leilighet til fellesrommet

kan også være av betydning, og om det er flere dører mellom. Å måtte skifte skotøy eller ta på seg yttertøy for å komme til fellesrommet kan være et hinder fordi terskelen for å komme seg ut egen dør blir større, selv om dette ikke er klare funn her.

Innledningsvis ble forholdet mellom bolig og hjem diskutert, samt forholdet mellom profesjon og det private hjemmet. I hvilken grad bidrar omsorgsfunksjonene som ytes i denne typen boliger til en mer fremmedgjøring, eller mindre hjemliggjøring, av bosituasjonen enn om beboerne hadde bodd i leiligheter uten fellesarealer? Som vi har sett av de senere års forskning og offentlig debatt om etablering av samlokaliserte boliger av en viss størrelse, er det flere røster som er kritiske til dette fordi faren for å skape nye institusjoner er til stede. Med utgangspunkt i de tre casene i denne studien er det ikke grunnlag for å si noe generelt om denne problemstillingen, men funnene kan tyde på at disse tre samlokaliserte boligprosjektene ikke oppleves som ”mini-institusjoner” av verken de som jobber der eller de pårørende som har stått bak prosjektene. Tvert i mot tyder erfaringene på at de ansatte bidrar til hjemliggjøring av boligene gjennom å legge til rette for felles måltider i fellesrommene for de som vil, og ellers å skape aktiviteter for at beboerne skal kunne føle seg hjemme i sitt eget hjem.

Litteratur

- Boliger for mennesker med psykisk utviklingshemming.* (1993). (Husbanken, Rundskriv HB 1255)
- Brevik, I og Høyland, K. (2007): *Utviklingshemmedes bo- og tjenestesituasjon 10 år etter HVPU-reformen.* Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning (Samarbeidsrapport NIBR/SINTEF 2007)
- Bufdir 2013. Slik har jeg det i dag. Rapport om levekår for mennesker med utviklingshemming.* Oslo: Barne,- ungdoms,- og familiedirektoratet. (Rapport 1-2013)
- Dialogverktøy for planlegging og vurdering av samlokaliserte boliger og fellesskapsboliger* (2013). (Husbanken, HB 8.E.12.)
- Eide, A. K. og Breimo, J.P. (2013): "Når livsløp veves sammen med administrative tilfeldigheter." *En studie av boligløsinger for mennesker med utviklingshemming.* Bodø: Nordlandsforskning (NF-rapport 8/2013)
- Gabrielsen, G. V. og Isdahl, B. (2005): *Bo i bysentrum.* Oslo: Norsk Form.
- Habermas, J. (1984): *The Theory of Communicative Action*, Vol 1. Boston: Beacon Press.
- Hansen, I.L.S. og Grødem, A.S. (2012): *Samlokaliserte boliger og store fellesskap. Perspektiver og erfaringer i kommunene.* Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo (Fafo-rapport 2012:48)
- Hauge, Å.L. og Kolstad, A. (2007): "Dwelling as an Expression of Identity". *Housing, Theory and Society*, 24(4):272-292
- Jensen, K. (1990a): "Omsorgsideologi i endring" I. Jensen, K (red.) *Moderne omsorgsbilder.* Oslo: Gyldendal, s. 10-32

-
- Jensen, K. (1990b) ”Nye rammer – ny kunnskap – ny omsorg?” I
Jensen, K. (red.) *Moderne omsorgsbilder*. Oslo: Gyldendal, s.
212-234
- Kittelsaa, A. M. (2008): *Et ganske normalt liv. Utviklingshemming,
dagligliv og selvføståelse*. PhD-avhandling. Institutt for sosialt
arbeid og helsevitenskap. NTNU.
- Kittelsaa, A.M. og Tøssebro, J. (2011): *Store bofellesskap for personer
med utviklingshemming. Noen konsekvenser*. Trondheim: NTNU
Samfunnsforskning AS. (Rapport 2011).
- Kittelsaa, A. M. og Tøssebro, J. (2013): *Kommunal praksis og personer
med utviklingshemming*. Trondheim: NTNU
Samfunnsforskning AS. (Rapport 2013)
- Luteberget, L., Folkman, A.K. og Gjermstad, A. (2012): *Evaluering
av drift og utforming av bofellesskapet Hanamyrveien 1*. Oslo:
Diakonhjemmet Høgskole. (Rapport 2012/8)
- Norges offentlige utredninger (NOU) 1992:1 *Trygghet – Verdighet –
Omsorg*. Oslo: Sosialdepartementet
- Norges offentlige utredninger (NOU) 2001:22 *Fra bruker til borger.
En strategi for nedbygging av funksjonshekkende barrierer*. Oslo:
Sosial- og helsedepartementet
- Nystad, L. og Baastad, M. (2015): *Bruker- og pårørendeundersøkelsen i
samlokaliserte boliger*. Oslo kommune: Helseetaten.
- Rom for trygghet og omsorg* (2009): Veileder. Husbanken HB 8.F.7.
2009
- Ruud, M. E. (2003): *Byfornyelse og endringer i urbane bomiljøer*.
Avhandling til dr.art graden. Oslo: Acta Humaniora. Det
historisk filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Ruud, M. E. og Nørve, S. (2012): *Når skal jeg flytte hjemmefra?
Erfaringer med boliganskaffelse for ungdom med utviklingshemming*.
Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR-
rapport 2012:28).

Samfunn for alle. Norsk Forbund for Utviklingshemmede nr. 4-2012.

Sandvin, J. (1996): *Velferdsstatens vendepunkt. En analyse av reformen for personer med utviklingshemming form uttrykke for brytninger i velferdsstaten.* Bodø: Nordlandsforskning.

Sandvin, J., Söder, M., Lichtwark, W., og Magnussen, T. (1998): *Normaliseringsarbeid og ambivalens – bofellesskap som omsorgsarena.* Oslo: Universitetsforlaget.

Stortingsmelding nr. 34 (1988-89): *Boligpolitikk for 90-årene.* Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet. 1989

Stortingsmelding nr. 23 (2003-04) *Om boligpolitikken.* Oslo. Kommunal- og regionaldepartementet. 2004

Söderström, S. og Tøssebro, J. (2011): *Innfridde mål eller brutte visjoner? Noen hovedlinjer i utviklingen av levekår og tjenester for utviklingshemmede.* Rapport. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS.

Thorsen, K. og Myrvang, V. H. (2008): *Livsløp og hverdagsliv med utviklingshemming. Livsberetninger til personer med utviklingshemming og deres foreldre.* Tønsberg: Forlaget Aldring og helse.

Tøssebro, J. og Lundeby, H. (2002): *Statlig reform og kommunal hverdag: Utviklingshemmedes levekår 10 år etter reformen.* Trondheim: NTNU: Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap

Medieoppslag:

Budstikka 10.01.2013

Stavanger Aftenblad 03.04.2014

Akershus Amtstidende 25.08.2009

Akershus Amtstidende 07.12.2009

NFUs nettside 10.03.2014

Norsk institutt for by- og region-forskning (NIBR) er et uavhengig, samfunnsvitenskapelig forskningsinstitutt som utvikler og formidler forskningsbasert kunnskap til nytte for beslutningstakere og samfunnsborgere.

NIBR tilbyr handlingsorientert og beslutningsrelevant forskning og utredning for oppdragsgivere i offentlig og privat sektor og konkurrerer om oppdrag nasjonalt og internasjonalt. Instituttet legger vekt på å være en konkurransedyktig bidragsyter til programforskningen i Norges forskningsråd og til internasjonale forskningsprogrammer, bl.a. i regi av EU. NIBR er en frittstående stiftelse, og realisering av instituttets forskningsmål forutsetter at driften går med økonomisk overskudd. Alt overskudd tilbakeføres til NIBR og brukes i tråd med instituttets formål.

NIBRs kjernekompetanse er by- og regionforskning. Dette er et bredt tverrfaglig og flerfaglig samfunnsvitenskapelig forskningsfelt som bl.a. omfatter: analyser av samfunnsforhold og samfunnsendring i urbane og rurale samfunn og på tvers av regioner, sektorer og nivåer, analyser av regional utvikling og verdiskaping, areal- og boligplanlegging, forvaltning, demokrati og velferdsutvikling innenfor og på tvers av lokale samfunn, territorielle samfunnsanalyser koplet til studier av bærekraftig utvikling.

By- og regionforskning er et internasjonalt forskningsfelt, og NIBR engasjerer seg aktivt i internasjonal forskning på instituttets satsingsområder.

NIBR har 65 forskere med samfunnsfaglig og planfaglig bakgrunn. Staben omfatter sosiologer, statsvitere, økonomer, demografer, antropologer, geografer, arkitekter og sivilingeniører.

Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR)

Gaustadalléen 21
0349 OSLO
Telefon: 22 95 88 00
Telefaks: 22 60 77 74
E-post: nibr@nibr.no
www.nibr.no

NIBR er en del av CIENS

CIENS er et strategisk forskningssamarbeid mellom uavhengige forskningsinstitutter og Universitetet i Oslo. CIENS er et nasjonalt og internasjonalt senter for tverr- og flerfaglig forskning om miljø og samfunn. Senteret er basert på felles faglige strategier og forskningsprogram, og samarbeider om forsknings- og formidlingsoppgaver. Gjennom CIENS er rundt 500 forskere samlokalisert i Forskningsparken.

Rapporten handler om hvordan fellesrom i samlokaliserte boliger brukes, og om disse brukes i tråd med intensjonen. Et sentralt spørsmål er i hvilken grad bruken av slike rom er relatert til de kommunale tjenestene som utføres i boligen. Det settes også søkelys på arealfordelingen mellom private boenheter og fellesarealer.